

Razilaženja u SKJ – marginalizacija Vicka Krstulovića

JOSIP MIHALJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U članku se na temelju literature i dosad nekorištenog izvornog gradiva istražuje djelovanje političara Vicka Krstulovića, čijim je istupom na Petom kongresu SKH 1965. započela njegova politička marginalizacija. Autor analizira i ranija Krstulovićeva sukobljavanja s vodstvom KPH i KPJ te naznačuje neka otvorena pitanja.

Ključne riječi: Vicko Krstulović, Jugoslavija, KPJ/SKJ, sukobljavanja, marginalizacija.

Uvod: Vicko Krstulović disident?

O povijesti Komunističke partije u Hrvatskoj napisan je popriličan broj radova. Međutim, velika većina tih radova bavi se odnosima Komunističke partije prema drugim ustanovama, institucijama, organizacijama itd., dakle, proučava se odnos i djelovanje Komunističke partije prema drugim subjektima. U brojnim takvim istraživanjima uglavnom se na Komunističku partiju gleda kao na monolitnu strukturu, jedinstven subjekt jednoznačnog karaktera od njezina postanka do nestanka. Također, takav pogled poprilično se ukorijenio i u svijesti ljudi pa je se promatra s pozicija apsolutnog negiranja (kao zlu i zločinačku organizaciju) ili je se, na drugoj strani, “diže u nebesa”. Međutim, zaboravlja se da je jedna takva, isprva mala stranka, a potom masovna organizacija, bila sačinjena od velikog broja ljudi koji su imali svoja osobna iskustva, stajališta i na kraju krajeva različita mišljenja. Zaboravlja se da su brojni partiji u komunističkoj Hrvatskoj imali raznolika opredjeljenja, u rasponu od boljševizma i staljinizma, preko titoizma do unitarizma i hrvatskoga nacionalizma. Odnos prema brojnim izazovima i različitim otvorenim pitanjima nije kod svih hrvatskih komunista bio jednak, a niti sam naziv komunist nije nosio isti sadržaj kroz čitav vijek Komunističke partije Jugoslavije. Proučavati te raznolikosti i proučavati te razlike među njima nije bilo politički oportuno do 1991., pogotovo ako se pronaslo te razlike, a nakon te godine problem je postao nezanimljiv za povjesničare sve do danas, što stvarno začuđuje.¹

¹ Petar STRČIĆ, “Hrvatsko nacionalno pitanje u KPH/SKH i u hrvatskih ‘komunista’”, *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., 263.

Istražujući neke aspekte hrvatske povijesti dvadesetog stoljeća sasvim sam slučajno naišao na lik Vicka Krstulovića i uočio zanimljiv slučaj koji u dosadašnjoj historiografskoj produkciji nije obrađen. Rođen u Splitu 1905., umro 1988. u istom gradu, prošao je zanimljiv životni put od radnika u kamenolomu, preko robije, do partijskog rukovodioca u splitskom brodogradilištu i visokih položaja u vlasti i Komunističkoj partiji. Međutim, o njegovu djelovanju od kraja 60-ih pa do smrti zna se vrlo malo. U tom razdoblju dogodili su se brojni povijesno-politički događaji i promjene, ali u svim tim događajima Vicko Krstulović, čovjek s najdužim stažem u Komunističkoj partiji Jugoslavije (1922.–1988.), gotovo se niti ne spominje, a nije bio ni predmet historiografskih interesa. Analizom njegova djelovanja uočio sam da je zbog razilaženja u mišljenjima s Josipom Brozom Titom, Andrijom Hebrangom, Aleksandrom Rankovićem, Vladimirom Bakarićem, ali i drugim visokopozicioniranim članovima KPH/SKH i KPI/SKJ, došlo do svojevrsne marginalizacije Vicka Krstulovića koji je diskretno uklonjen sa značajnijih funkcija vlasti.

Vicka Krstulovića ipak ne možemo smatrati disidentom. Ako pođemo od tipologije disidentstva njemačkog politologa i povjesničara Erharta Neuberta i definiramo disidente kao “prijašnje članove Komunističke partije/Saveza komunista koji su napustili komunističku ideologiju u korist druge ideologije, odnosno pojedince i skupine koji su kritizirali komunistički režim zbog neostvarivanja proklamiranih ideja i normi i koji su nakon sukoba isključeni iz monopolističke komunističke partije pa postali kritičari tog sustava s demokratskih ili nacionalnih/nacionalističkih pozicija”, onda Vicka Krstulovića ni u kojem slučaju ne možemo svrstavati među disidente.² Uzmemo li primjer Milovana Đilasa, Mihajla Mihajlova, Marka Veselice ili pak Franje Tuđmana kao neke od modela za definiranje disidenta u socijalističkoj Jugoslaviji, Vicka Krstulovića nikako ne bismo mogli staviti u istu kategoriju. Krstulović nikad nije doživio javnu osudu niti je bio zatvaran, a na kraju krajeva nije se javno ni suprotstavljao politici Partije. Brojna su njegova istupanja na raznim partijskim okupljanjima (kongresima, plenumima i sl.), ali to ipak ne možemo smatrati otklonom od Partije jer gotovo ništa od toga nije izlazilo izvan okvira same Partije. Ipak, proučavajući lik i djelo Vicka Krstulovića opazio sam mnoštvo pojava koje pokazuju da je Krstulović u mnogočemu “iskakao iz kolosijeka kojim se vozilo” partijsko vodstvo. Brojni Krstulovićevi stavovi bili su u suprotnosti sa stavovima kolega unutar Centralnog komiteta KPH/SKH i KPI/SKJ, zbog čega je često dolazio u sukobljavajuće situacije. S vremenom, kako je blijedio sjaj njegovih ratnih zasluga, a u prvi plan izlazila njegova oštra kritika (kritika vlasti čiji je i on bio dio), bivao je sve dalje od visokih funkcija u vlasti, a i njegov društveni utjecaj bivao je sve uži.

² Ovu definiciju disidentstva formuliranu na osnovi Neubertove tipologije preuzimam iz: Katarina SPEHNJAK, Tihomir CIPEK, “Disidenti, opozicija i otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945.-1990.”, *Časopis za suvremenu povijest*, 39/2007., br. 2., 258.

Dobar dio ovog teksta referirat će se na prikazivanje Krstulovićevih gospodarsko-političkih stavova, ali i njegova temperamentnog karaktera, zbog kojih je često dolazio u sukobe. Predstavljanje pojedinih incidenata poslužit će da se uoči Krstulovićev koncept i njegova gotovo stalna suprotstavljenost nekim partijskim kolegama, a time ću ujedno naznačiti koji su bili bitni trenuci i sukobi koncepcija koji su mogli utjecati na njegov položaj u partijskoj hijerarhiji. U radu je korištena dosad neobjavljena ostavština Vicka Krstulovića koja otkriva mnogo o njegovu pogledu na povijesna događanja u kojima je sudjelovao.

Moram napomenuti da sam se za neke tvrdnje u ovome radu koristio izvorima koji su potekli isključivo od Krstulovića (njegova sjećanja) pa su takve tvrdnje podložne daljnjem propitivanju i proučavanju. Stoga ovaj rad ne predstavlja završnu riječ o samoj temi, nego više otvara neka nova pitanja, a nadam se da će potaknuti i na daljnja istraživanja.

Sukob s CK KPH 1941.

U vrijeme Drugoga svjetskog rata Krstulović je brojnim svojim postupcima i stavovima dolazio u sukobe s osobama koje su po partijskoj hijerarhiji bile na višim položajima od njega. Takvih pak osoba u vrijeme rata nije bilo mnogo. Krstulović je od Pete zemaljske konferencije KPJ održane 1940. bio jedan od 6 članova Centralnog komiteta KPJ koji su dolazili iz Hrvatske (J. Blažević, V. Janić, R. Končar, V. Krstulović, M. Orešković i S. Romac).³ U Politbironu CK KPJ iz Hrvatske izabran je jedino Končar (J. Broz Tito, E. Kardelj, A. Ranković, M. Đilas, F. Leskošek, I. Milutinović).⁴ Već 1941. dolazi do prvog sukoba Vicka Krstulovića, odnosno Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju (PK KPH za Dalmaciju) kojem je on bio na čelu, s Centralnim komitetom KPH. Sukob je izbio zbog različitih koncepcija o ustanku na području Dalmacije. Naime, CK KPH je forsirao da PK KPH za Dalmaciju digne ustanak odmah 1941. i da uputi partizanske odrede u borbu bez ikakve ozbiljnije pripreme. Vicko Krstulović jedini se protivio toj odluci, ali je PK KPH za Dalmaciju, nakon što je optužen za oportunistizam, tu odluku ipak proveo. Krstulović se na ove događaje osvrće više puta, a u jednom intervjuu kaže:

“u Splitu se pojavio Šilja (Pavle Pap), kao i Mirko Kovačević, sa vrlo oštrim pismom CK KP Hrvatske. U tom pismu nam je dat rok za početak oružane borbe: tri dana! (...) Na sastanku pokrajinskog komiteta opet sam se usprotivio, upozoravajući na jake okupatorske snage, na petu kolonu i ustaše, na popove, zatim na teško prohodan kamenjar, teren bez vode i strašne ljetne vrućine, dodajući da se tako brzopleto ne ide ni u skaute. Ali ostao sam usamljen u takvom stavu.”⁵

³ Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945.*, Zagreb 1981., 396.-398.

⁴ Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1941.*, Zagreb 1972., 320.

⁵ “Za šta smo se borili”, *Ilustrovana politika* (Beograd), br. 1521, 29. XII. 1987., 11.; O tome također u: “Žrtve su osvećene”, *Nedjeljna Dalmacija*, br. 838, 24. V. 1985., 12.-13.

U kolovozu 1941., iz Splita i drugih mjesta Dinari je krenulo sedam partizanskih odreda koji su potučeni u roku od četiri dana.⁶ Katastrofu koja je zadesila te odrede Krstulović je predviđao i na to upozoravao, ali nakon tragedije PK KPH za Dalmaciju je od CK KPH optužen za avanturizam. Naime, PK KPH za Dalmaciju formirao je posebnu komisiju⁷ koja je istraživala uzroke koji su odrede doveli do neuspjeha i ona je potvrdila ono što je Krstulović govorio⁸. Ali, tada je CK KPH poslao Otvoreno pismo u kojem je ocijenio da se PK KPH za Dalmaciju ponio oportunistički jer nisu digli ustanak kada je do njega došlo na Baniji, Kordunu i u Lici, te da je Talijane, s obzirom na to da je Dalmacija revolucionarna, trebalo već istjerati.⁹ Stradanje odreda ocijenjeno je kao avanturizam te je PK KPH za Dalmaciju kažnjen kolektivnim ukorom s čime su trebali upoznati i čitavo partijsko članstvo u Dalmaciji. Krstulović je na te događaje gledao ovako:

“Kad sam to pismo pročitao, a donio mi ga je pokojni Ivo Lavčević (jer je on imao pismene veze sa CK KPH), sjećam se da sam mu rekao: ‘Druže Ivo, ako ovo pismo mora ići, ako se PK složi da ga razašaljemo članstvu, onda ga umnoži. Ja moram povući konsekvencije, ne mogu više ostati politički sekretar, kao čovjek ne mogu. I na raspolaganju sam vam. Premda imam obitelji, spreman sam kao vojnik Partije poći, ako hoćete, za kurira ili, ako hoćete, za bombaša, komandira čete, desetara - svejedno mi je.’ O pismu smo raspravljali na PK i suglasili se (osim Amulića koji, kao ni Vlado Popović, sve do kraja života nije htio priznati da je bila greška forsirati Dalmaciju da ide u borbu onako kako su to htjeli) da pismo ne umnožavamo.”¹⁰

PK KPH za Dalmaciju nije proveo odluku CK KPH te partijsko članstvo Dalmacije nije upoznao s njegovim Otvorenim pismom, nego je u svom pismu Centralnom komitetu KPH pojasnio svoja ograničenja i probleme.¹¹ Pojasnio je i to zašto se u Dalmaciji ustanak nije digao odmah, navodeći najvažnije

⁶ O stradanju prvih partizanskih odreda vidi u: Dušan PLENČA, *Partizanski odredi naroda Dalmacije 1941-1942.*, Beograd 1960.; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.* Zbornik dokumenata, knjiga 1, 1941. godina, Split 1981.; *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije: pregled razvoja oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta 1941-1945.* (ur. Nikola Anić, Sekula Joksimović, Mirko Gutić), Beograd 1982.; U Istorijskom arhivu Beograda čuva se skup Krstulovićevih spisa o prvim partizanskim odredima u Dalmaciji. Istorijski arhiv Beograda (dalje: IAB), Legat Vicka Krstulovića (dalje: LVK), Arhiva – prvi splitski odred, invent. br. 11.

⁷ Članovi komisije bili su Andrija Božanić, Maks Baće i Zdenka Šegvić.

⁸ Veze nisu funkcionirale, sela nisu bila dostupna ilegalnom radu Partije, teren je bio izrazito nepovoljan za kretanje i partizanski način djelovanja zbog nedostatka šuma, nedostataka vode u ljetnim mjesecima itd.

⁹ “Otvoreno pismo Centralnog komiteta KPH od 16. studenog 1941. god. članovima Partije u Dalmaciji povodom neuspjeha partizanskih odreda i nezdravih pojava u partijskim redovima”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 1, 300.-302.

¹⁰ Darko STUPARIĆ, *Revolucionari i bez funkcija*, Rijeka 1975., 202.; O tome također u: “Žrtve su osvećene”, 12.-13.

¹¹ “Pismo Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju od 20. prosinca 1941. god. Centralnom komitetu KPH o rezultatima rada u prvim mjesecima borbe i uzrocima neuspjeha prvih partizanskih odreda”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 1, 335.-339.

razloge za tu dalmatinsku posebnost u odnosu na druge krajeve Hrvatske.¹² Krstulović je, dakle, kao najodgovorniji u Pokrajinskom komitetu, zaustavio tu odluku Centralnog komiteta KPH, čime je svjesno narušio vertikalu rukovođenja u Partiji. Ovaj sukob s Centralnim komitetom KPH nastavit će se 1944. godine.

Neretva i Sutjeska 1943. – suprotstavljanje Titu

Značajan događaj dogodio se tijekom bitke na Neretvi početkom ožujka 1943., kad je Krstulović prvi put odbio izvršiti naredbu Josipa Broza Tita. Naime, uslijed teških borbi, Vrhovni je štab donio odluku da Deveta dalmatinska divizija s dijelom Centralne bolnice ostane na desnoj strani Neretve i da se zajedno s ranjenicima probije do planina Kamešnice, Dinare i Biokova.¹³ Štab Devete dalmatinske divizije, kojoj je Krstulović bio na čelu, procjenjujući situaciju na terenu, nije izvršio zapovijed, nego je donio odluku o povlačenju prema Posušju i Duvanjskom polju, u pravcu glavne partizanskih snaga. Kad je Deveta divizija došla u selo Soviće, Vrhovni je štab zapovjedio da se divizija s ranjenicima pokuša probiti natrag i prebaciti do Kamešnice i Biokova. Zbog te odluke Vrhovnog štaba Krstulović je savvao sastanak štaba divizije, na kojem je povedena diskusija da li da izvrše tu naredbu. Iako su neki komesari brigada imali drugačija mišljenja, Krstulović se odlučno zalagao da divizija pođe s Centralnom bolnicom pravcem kuda se probijala glavnina.¹⁴ Prema podacima iz jednog Krstulovićeve rada iz 1983., nakon dogovora u štabu divizije odlučeno je da Krstulović osobno ode Josipu Brozu Titu u Vrhovni štab, u selo Gračanicu, i obavijesti ga da divizija odbija provedbu odluke Vrhovnog štaba.¹⁵ U istom je radu Krstulović o borbama i ratnim operacijama Devete dalmatinske divizije na Neretvi, između ostalog, naveo:

“Nakon temeljite analize svih varijanti i pravaca, pokazalo se kao jedino realno i moguće da se prebacimo sa čitavom divizijom i bolnicom preko Neretve i podijelimo ratnu sudbinu s našom glavinom i Vrhovnim štabom. Na osnovu ovakvog stava odlučeno

¹² Kao najznačajnije elemente izdvajaju: pasiviziranost većine stanovništva koje, zbog talijanske taktike nezaoštravanja odnosa sa stanovništvom, nije imalo većeg motiva za odlazak u partizane; značajno sužen manevarski prostor Partije u gradovima u kojima je Partija prije imala najjači utjecaj zbog stacioniranja jakih talijanskih snaga baš u tim gradovima; nedostatak “pravoslavnog stanovništva” [op. a. - navod iz dokumenta] koje je u drugim krajevima Hrvatske, bježeći pred ustaškim progonima, mnogo lakše pristupalo ustanku itd. *Isto*, 336.; Krstulović je smatrao da je dalmatinska partijska organizacija počela ostvarivati mnogo bolje rezultate nakon što se donekle osamostalila od utjecaja CK KPH: “Tek kad smo se otrijeznili od, rekao bih, dogmatске discipline prema CK KP Hrvatske, mi smo počeli postizati vidne rezultate koji su Dalmaciju izdigli među vodeća jugoslavenska područja u NOP”. Prema: “Krvavo iskustvo ustanka”, *Neđeljina Dalmacija*, br. 837, 17. V. 1985., 12.-13.

¹³ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda*, tom II, knj. 8, Beograd 1959., 202.

¹⁴ V. KRSTULOVIĆ, “Proizvoljno i potcijenivački”, *Politika*, br. 24964, 6. IV. 1983., 12.

¹⁵ V. KRSTULOVIĆ, “Deveta dalmatinska divizija: rođena i sagorjela u najhumanijoj bici”, *Vojno дело*, 35/1983., br. 4, 155.-157.; S Krstulovićem je išao i Ljubiša Urošević, zamjenik načelnika Devete dalmatinske divizije. Vidi: V. KRSTULOVIĆ, “Proizvoljno i potcijenivački”, 12.

je da, kao komandant divizije, lično pođem do druga Tita i podnesem mu raport, s potpunim izvještajem o našoj konačnoj odluci.”¹⁶

Prema ovome navodu Krstulović je odbio Brozovu naredbu da Deveta dalmatinska divizija s ranjenicima krene sama na Biokovo. Iako je inzistirao, Broz je na kraju ipak prihvatio odluku štaba divizije te se ona u noći s 14. na 15. ožujka prebacila na lijevu obalu Neretve, a noć poslije počela je s prijenosom ranjenika.¹⁷ Nakon prijenosa ranjenika preko Neretve divizija je dobila zapovijed od Vrhovnog štaba da zajedno s jedinicama Treće udarne divizije vodi borbe protiv Talijana i četnika na području oko Nevesinja i Gackog.¹⁸ U tim borbama u istočnoj Hercegovini, u drugoj polovici ožujka i prvoj polovici travnja 1943., Deveta dalmatinska divizija doživjela je velike gubitke, ali je ipak uspjela pobijediti četničke formacije koje se nakon tih poraza neće oporaviti do završetka rata.¹⁹ No, unatoč pobjedi, Krstulović neće doživjeti satisfakciju. Vrhovni je komandant 12. travnja 1943. donio odluku o rasformiranju Devete dalmatinske divizije.²⁰ Krstulović o tom događaju piše:

“Ispunjen tugom i bolom, došao sam u Vrhovni štab kod druga Tita. Kao i svakom našem borcu i rukovodiocu, uvijek mi je bila radost doći kod druga Tita, ali ovoga puta za mene je to bilo iznad svega mučno i bolno, jer mi je teško pala odluka o rasformiranju divizije. Podnio sam drugu Titu raport i usmeni izvještaj i nastojao sam ga privoljeti da se Deveta dalmatinska divizija ne rasformira.”²¹

Dakle, Deveta dalmatinska divizija razbila je četnike i nakon velikih gubitaka Josip Broz Tito donio je odluku o rasformiranju divizije. Krstulović se i toj odluci protivio, ali je ona provedena i on ju je kao takvu i prihvatio. Time je bio razriješen dužnosti komandanta divizije i stavljen je na raspolaganje Vrhovnom štabu.²²

¹⁶ V. KRSTULOVIĆ, “Deveta dalmatinska divizija: rođena i sagorjela u najhumanijoj bici”, 157.

¹⁷ “Operativni izvještaj štaba Devete dalmatinske NOU divizije od 1. travnja 1943. Vrhovnom štabu i PO Jugoslavije o akcijama izvedenim od veljače do konca ožujka 1943. godine”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 6, Split 1984., 761.; ili isti izvještaj u: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom IV, knj. 12, Beograd 1955., 16.

¹⁸ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom II, knj. 8, 202.; vidi i: V. KRSTULOVIĆ, “Proizvoljno i potcijenjivački”, 12.

¹⁹ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 147.; Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb 2003., 293.; O sudjelovanju dalmatinskih jedinica u ovim bitkama s četnicima opširnije u: *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 6.

²⁰ “Naređenje Vrhovnog komandanta NOV I POJ druga Tita od 12. travnja 1943. štabu Devete NOU divizije da od ljudstva čitave divizije formira jaku Treću dalmatinsku NOU brigadu, a ostatak ljudstva uputi na popunu Prve i Druge dalmatinske NOU brigade”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 6, 802.

²¹ V. KRSTULOVIĆ, “Deveta dalmatinska divizija: rođena i sagorjela u najhumanijoj bici”, 161.

²² “Naređenje Vrhovnog komandanta NOV I POJ druga Tita od 12. travnja 1943. štabu Devete NOU divizije...”, 803.-804.

Nova razmirica došla je vrlo brzo, već u vrijeme borbi na Sutjesci. Sve je, prema Krstulovićevim riječima, počelo vrijeđanjem Dalmatinaca od strane Ljubinke Milosavljević koja je tada bila član rukovodstva SKOJ-a. Krstulović je bio temperamentnog karaktera i često je znao burno reagirati, ne vodeći računa o posljedicama. Krstulović je oštro odgovorio na prozivanje Dalmatinaca, pogotovo zato što je smatrao da su dalmatinske jedinice dale velik doprinos borbama 1943.²³ U svojim sjećanjima o tom događaju Krstulović piše:

“Odjednom čujem nekakvu vik, dreku. Psuje netko Dalmatince. Psuje zbog konja što su ostavljeni, pa da su pljačkaši, pa da su kukavice, da su kazandžije, i sve najgore. Izidem vani i vidim da to više Ljubinka Milosavljević. (...) Šta su nju raspalili ti konji koji nisu pripadali ni nama ni nikakvim Dalmatincima, ja ne znam. Ali to nije bio jedini ispad prema Dalmatincima. Bilo ih je već i ranije i ispoljavali su se na razne načine. Od potcjenjivanja na riječima i odnosima pa do strijeljanja radi primjera boraca koji su uzeli krompir ili glavu luka. (...) Rekao sam: ‘Dokle ćete vi psovati i klevetati Dalmatince, božju vam majku! Dokle ćete klevetati Dalmatince da su pljačkaši i tako se odnositi prema nama?!’ (...) I opsovao sam je na kraju grubo. Ona je pokupila ono što se dugo taložilo ne samo u meni nego u svim našim borcima. Osjećao sam – nakon što sam izgovorio ono što sam rekao – da to neće proći glatko.”²⁴

I nije trebalo dugo čekati. Ljubinka Milosavljević bila je bliska s Aleksandrom Rankovićem, koji ju je uzeo u zaštitu. Dan nakon incidenta Krstulović se sastao s Rankovićem koji ga je kritizirao zbog njegova psovanja i reakcije. Krstulović mu je žučno odgovorio i objasnio razloge govoreći “da svako stripljenje ima granica”, te da se stoga “ne smije dovoditi u iskušenje da se vidi gdje su te granice.”²⁵ Razgovor je ostao nedovršen. Prema Krstulovićevim sjećanjima, nešto poslije, sredinom srpnja 1943., u Kladnju su Krstulovića pozvali u pećinu kod Josipa Broza Tita. Broz ga je otvoreno kritizirao te mu je rekao da je “od njega mnogo očekivao, ali da se u njega razočarao”²⁶. Krstulović je bio zatečen, ali je, nakon što je Broz završio, počeo izlagati svoje viđenje situacije. Zbog neprijateljskog napada nije završio svoj govor pa nije niti izrekao sve što je htio reći. Nakon što su izdržali napad i nastavili put prema Zavidovićima, Krstulović je nekoliko dana čekao da ga Broz opet pozove. No, kako poziva nije bilo, odlučio se sam uputiti i završiti započeti razgovor.

“Druže Stari, došao sam da završimo onaj razgovor. Čekao sam hoćeš li me zvati, pa kad nisi zvao ti onda sam došao ja sam. Znam kakva je situacija i kakve ti odgovornosti imaš, ali ni onaj naš razgovor nije mačji kašalj. Onda sam nastavio. Kad sam završio on mi je odgovorio: ‘Nemoj, Vicko, ti si komunista! – Baš zato što sam komunista! Da nisam bio čvrsti komunista, nakon onoga što si meni rekao, ja bih bio izvršio samoubistvo i ne bih bio kriv ja nego ti. I zato ti skrećem pažnju da ubuduće više nikad ni sa

²³ U bitci na Sutjesci posebno se istakla Druga dalmatinska brigada koja je od 5. do 9. lipnja vodila najžešće borbe na Donjima Barama i planini Tovarnica štiteći probijanje brigada i Vrhovnog štaba iz doline Sutjeske na Zelengoru. Vidi: *Titov ratni put 1941-1945.*, Sarajevo 1980., 203.-227.; V. KUČAN, 24.

²⁴ IAB, LVK, Razgovori, sjećanja i kazivanja Vicka Krstulovića u saradnji s Vojdragom Berčićem, (dalje: RSKVK), crveni registrator br. 6., KVK I ½, 1, 842/2.-842/3.

²⁵ *Isto*, 842/4.

²⁶ *Isto*, 847.

kim ovako ne razgovaraš. A od tvojih najužih saradnika, koji ti daju informacije, prije provjeri, pa ako se utvrdi krivica onda reži glavu, bilo meni bilo kome drugome.' (...) Od tada su bili kratki spojevi.²⁷

Tu je, prema riječima Vicka Krstulovića, bio ljudski razlaz između njega i Josipa Broza Tita koji ga je nakon tog događaja maknuo s vojne dužnosti komandanta ostavivši mu samo partijsku funkciju. Uskoro će, u listopadu 1943., Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju biti preimenovan u Oblasni komitet KPH za Dalmaciju (Oblasni komitet).²⁸

Krstulovićeva odluka o obrani Visa

Odmah nakon kapitulacije Italije Krstulović je bio jedan od glavnih aktera prilikom akcije zauzimanja Splita. S Ivom Lolom Ribarom otišao je 10. rujna 1943. u Split na pregovore s talijanskim zapovjednicima.²⁹ Iako je talijanskoj vojsci prema naredbi iz Italije bilo zabranjeno da predaju oružje, a jedinice NOVJ-a nisu imale snage da ih same razoružaju, Krstulović i Ribar uspjeli su, praktički na blef, prisiliti talijanskog generala Emilia Becuzzia, zapovjednika divizije Bergamo, da preda Split i oružje.³⁰ Nakon toga Krstulović ulazi u neke samoinicijativne akcije na moru koje, iako su ispale uspješne, nisu gledane s potpunim odobravanjem jer se njima zaobilazila vojna hijerarhija. Krstulović samoinicijativno šalje u misiju NOVJ-a brod *Bakar*³¹ u Bari³² i osniva baze NOVJ-a u Italiji zajedno sa saveznicima, zbog čega je došlo do trzavica s Vrhovnim štabom. Krstulović o tom događaju govori:

²⁷ Isto.

²⁸ I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945*, Zagreb 1981., 330.; Ivan Jelić promjene Pokrajinskog u Oblasni komitet nije posebno komentirao, nego samo kao promjenu imena i kao dio širih organizacijskih promjena unutar KPH tokom 1943. kojima je glavni cilj bio da se osnivanjem viših partijskih rukovodstava u pojedinim regijama Hrvatske poradi na čvršćem povezivanju partijskih organizacija. Međutim, u slučaju Dalmacije nije osnovano više partijsko rukovodstvo, nego upravo obrnuto. Je li ova promjena imena značila "špuštanje" razine koju je Dalmacija kao partijska organizacija imala, i da li je ona bila potaknuta ovim sukobom Krstulovića i Broza, otvoreno je pitanje koje zahtijeva dublju analizu koju ograničenost ovoga rada ipak ne dopušta, ali je zasigurno pitanje koje zahtijeva odgovor.

²⁹ "Depeša štaba Četvrte operativne zone od 11. rujna 1943. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o borbama kod Klisa, pregovorima s Talijanima u Splitu i prodoru Nijemaca u sjevernu Dalmaciju", *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 - 1945.*, knjiga 8, rujna - listopad 1943. godine, Split 1985., 115.-116.; V. KRSTULOVIĆ, "Izaslanik Vrhovnog štaba u Splitu", *Ivo Lola Ribar (biografija)*, (autor Jozo Petrićević), Zagreb 1964., 383.-387.

³⁰ "Sporazum o kapitulaciji talijanske divizije 'Bergamo' u Splitu sklopljen 12. rujna 1943. između komandanta divizije i predstavnika Četvrte operativne zone", *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 - 1945.*, knjiga 8, 122.; Pogledati također i: "Izvištaj Štaba Četvrte operativne zone od 13. rujna 1943. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o oslobodenju Splita i razoružanju talijanskih jedinica", *Isto*, 128.

³¹ U Istorijском архиву u Beogradu čuva se skup Krstulovićevih spisa o brodu Bakar. IAB, LVK, Ratna mornarica - dosje "Bakar", invent. br. 6.

³² Od listopada do kraja prosinca 1943. u Bariju je bilo sjedište mornarice NOVJ-a, a u taj grad smješteno je i preko 30 000 izbjeglica s dalmatinske obale. Prema: *Titov ratni put 1941-1945.*, 242.-243.

“Nisam imao vremena obavijestiti Tita i Vrhovni štab, da se slože s tom misijom broda. I kad su čuli preko Radio-Londona da su partizani brodom doplovili u Bari, nastala je ‘vatra’. Ranković je poslao depešu u kojoj je pitao što to radimo i tko nas je ovladalo da šaljemo brod izvan zemlje. Mi smo tada morali brzo djelovati i nismo uvijek na vrijeme mogli obavijestiti Vrhovni štab.”³³

Također, talijanskom kapitulacijom bilo je moguće da se Vis potpuno zauzme, što je i učinjeno 12. rujna 1943.³⁴ Međutim, kako su Nijemci u jesenskim i zimskim operacijama 1943./44. nastojali vratiti položaje izgubljene slomom fašističke Italije, već u jesen 1943. došlo je do njemačkog protuudara i na Jadranu. Nijemci su brzo osvojili šibenske otoke, Pelješac i obalu od Splita do ušća Neretve, Cres, Lošinj i Krk te se u drugoj polovici prosinca iskrcali na Korčulu. Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, čiji je sekretar bio Krstulović, povukao se nakon njemačkog zaposjedanja obale najprije na Brač i Hvar, a zatim na Vis, što im je Vrhovni štab zamjerio kao “udaljavanje od vojske i od rada na vojničkom i političkom učvršćivanju vojnih jedinica.”³⁵ Uskoro se, krajem prosinca 1943. ili u prva dva mjeseca 1944., očekivao napad i na Vis.³⁶ Krstulović je samoinicijativno odlučio da se otok Vis utvrdi, a Oblasni komitet, na čijem je čelu bio, odbijao je naređenje Štaba Osmog korpusa NOVJ-a za napuštanje otoka početkom 1944.³⁷ Od studenog 1943. do siječnja 1944. trajalo je nadmudrivanje oko odluke o obrani Visa. Krstulovićev Oblasni komitet i Štab Ratne Mornarice NOVJ-a zagovarali su ostanak, utvrđenje i borbu za Vis, dok su na suprotnoj strani Tito, Vrhovni štab i Štab Osmog korpusa smatrali da Vis treba napustiti. O tim događajima i odlukama Krstulović govori:

“Kad smo bili na Visu (Oblasni komitet) i kad sam rekao da tu ostajemo i da ćemo ga braniti bez obzira na to što poručuju iz Vrhovnog štaba, bio sam oponent. Priznajem. Ranković je slao depeše da smo se odvojili od jedinica,³⁸ da jedemo bijeli kruh i pijemo crno i bijelo vino itd. Istina, jeli smo dobar kruh i pili crno i bijelo vino, ali se kasnije pokazalo da moje inzistiranje da branimo Vis nije bilo neopravdano. (...) Od stradanja splitskog i šibenskog odreda držao sam se svojih načela. Svaka čast Glavnom štabu, Vrhovnom štabu i CK, ali kad bih vidio da nešto nije u redu, da je neka odluka

³³ D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 206.-207.

³⁴ *Titov ratni put 1941-1945.*, 272.

³⁵ “Uputstvo Centralnog komiteta KPJ od 8. veljače 1944. Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju o partijsko-političkom radu u jedinicama 8. korpusa”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 10, siječanj – ožujak 1944. godine, Split 1986., 510.-511.

³⁶ V. KRSTULOVIĆ, “Historijska odluka o obrani Visa”, *Pomorski zbornik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije*, knj. 2, Zadar 1964., 9.

³⁷ *Isto.*

³⁸ Na te optužbe Krstulović i Svetislav Stefanović Ćeća napisali su depešu koju su poslali Vrhovnom štabu NOVJ-a i POJ-a u kojem objašnjavaju razloge boravka Oblasnog komiteta na Visu. Vidi “Zajedničko obavještenje delegata Centralnog komiteta KPJ Svetislava Stefanovića i sekretara Oblasnog komiteta KP Hrvatske za Dalmaciju Vicka Krstulovića od 21. ožujka 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ i Centralnom komitetu KPJ o razlozima boravka sekretarijata biroa Oblasnog komiteta na otoku Visu”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 10, 961.-962.

neispravna, da je rezultat nepoznavanje stanja na terenu, suprotstavljao sam se. Tako je bilo i s držanjem Visa i izvještajima o stanju u Dalmaciji 1944. godine.”³⁹

Odlukom da se Vis ipak brani, koju je nakon upornog Krstulovićeve ustrajanja ipak potvrdio i Vrhovni Štab, Oblasni komitet i Vicko Krstulović kao njegov sekretar preuzeli su na sebe veliku odgovornost, jer je mogući veći poraz na Visu mogao vrlo ozbiljno poljuljati snagu NOVJ-a. Ipak, kako je Vis obranjen, on je postao i bitna stanica u razvoju NOB-a i izgradnji nove Jugoslavije. Osiguravanjem Visa najviši jugoslavenski državni, partijski i vojni organi (AVNOJ, NKOP, Politbiro CK KPJ, Vrhovni štab) dobili su sigurno sjedište.⁴⁰ Unatoč tomu što je odluka o obrani Visa bila od velikog značaja za daljnje ratne operacije i konačnu pobjedu partizanskih snaga, ostaje činjenica da je u hijerarhiji vojnog i političkog zapovijedanja Vicko Krstulović dugo odbijao provedbe zapovijedi i time preskočio neke više instance.

Sukob s CK KPH 1944.

Godine 1944. ponovno dolazi do sukoba s CK KPH, točnije s Andrijom Hebrangom, političkim sekretarom CK KPH, i s Ivanom Krajačićem – Stevom, organizacionim sekretarom CK KPH. Hebrang i Krajačić oštro su optuživali Vicka Krstulovića i partijsku organizaciju KPH u Dalmaciji da djeluju nepravično i da je partijska organizacija u Dalmaciji u katastrofalnom stanju.⁴¹

Naime, 1944. Oblasni komitet KPH za Dalmaciju bio je smješten na Visu i ignorirao je Hebrangov zahtjev da se utabore u sjevernoj Dalmaciji kako bi suzbili četničku djelatnost.⁴² Hebrang im je pored toga prigovarao da je proimidžba u Dalmaciji puna “lijevog frazerstava” i “sektašenja” te da je dalmatinski regionalizam najgora tendencija partijskog razvoja. Otvoreno se okomio na pisanje lista *Slobodna Dalmacija* zato što su neprestano rabili nazive regionalnog karaktera te je zaključio da dalmatinsko vodstvo pretjerano naglašava jugoslavenstvo i razbacuje se ljevičarskim frazama.⁴³ S time u vezi u Dalmaciju su upućeni Duško Brkić (kao član CK KPH) i Jakov Blažević (kao član ZAVNOH-a) da ispituju stanje u Dalmaciji, odnosno rad partijske organizacije i

³⁹ D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 207.-208.

⁴⁰ I. JELIĆ, *Hrvatska u ratu i revoluciji 1941-1945.*, Zagreb 1978., 235.-236.; O događajima koji su doveli do odluke o smještaju Vrhovnog štaba na Vis vidi Radovan KOVAČEVIĆ, “Komanadni most revolucije”, *Nedjeljna Dalmacija*, br. 678, 6. V. 1984., 6.-7.

⁴¹ Više o Hebrangovoj i Krajačićevoj kritici Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju vidi u: Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja*, Zagreb 1996.; “Dalmacija i Hebrang”, *NIN: nedeljne informativne novine* (Beograd), br. 2021, 24. IX. 1989., 79.-81.

⁴² Oblasni komitet je potrebu ostanka na Visu obrazlagao ukazivanjem na nužnost angažiranja partijskog rukovodstva u osposobljavanju jedinica i Mornarice NOVJ-a na otoku, na izvlačenju zbjega, u održavanju veza s ustanovama NOP-a u Italiji itd. Te razloge prihvatio je i Vrhovni štab, odnosno sam Josip Broz Tito. I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945.* 330.

⁴³ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *n. dj.*, 113.

NOO-a.⁴⁴ Nakon obilaska, njihovi izvještaji bili su prilično negativni po Dalmatince, a Brkić je taj izvještaj podnio Centralnom komitetu KPH 1. srpnja 1944. u Topuskom.⁴⁵ U izvještaju je Oblasnom komitetu, između ostalog, oštro zamjereno što nisu eliminirali četnike u Dalmaciji, ustanovljeno da ne poznaju stanje na terenu, da stalno govore o velikoj njemačkoj vojnoj sili itd. Posebno je značajna optužba bila da ni Oblasni komitet ni Oblasni NOO ne smatraju kao svoje više forume, odnosno ustanove CK KPH i ZAVNOH te da se u Dalmaciji u vrijeme Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a raspravljalo o autonomiji Dalmacije u Hrvatskoj, što je Brkić protumačio kao “uskogrudni lokalpatriotizam”.⁴⁶ Na sastanku Politbiroa CK KPJ na dnevnom je redu bio i izvještaj o stanju u Hrvatskoj. Ivan Krajačić, koji je Politbironu podnosio izvještaj o stanju u Hrvatskoj, na kraju svoga izlaganja počeo je, na osnovi izvještaja Duška Brkića, govoriti i o Dalmaciji.⁴⁷ Krajačić je iznio ocjenu CK KPH da je partijska organizacija u Dalmaciji najgora u Hrvatskoj. Krstulović je na to reagirao burno:

“Kad sam to čuo, trenutno sam skočio a Tito je prekinuo Stevu: ‘Pusti Dalmaciju, Viko će o tome dati ocjenu!’ (...) Ja sam na to rekao: ‘Druže Tito, meni je dojadilo ovako s njima od 1941. i kad smo već počeli, ja bih želio da naš prljavi veš ovdje i operemo. Bilo naš, bilo njihov’. A on govori: ‘Ne može.’”⁴⁸

Kako je Josip Broz Tito tu večer imao važan sastanak, prekinuo je Krstulovićevo izlaganje i naredio da se pitanje ocjene stanja u Dalmaciji riješi u Oblasnom komitetu. Krstulović je izrazio negodovanje zbog odgode rješavanja tog problema, ali je prihvatio tu odluku, s time da ga je zamolio da odredi tko će tome sastanku prisustvovati u ime Politbiroa. Tito je odredio Kardelja u ime CK KPJ, a sastanku su prisustvovali Bakarić i Krajačić u ime CK KPH.⁴⁹ Na tom su sastanku Kardelj, Bakarić i Krajačić bili kritični, ali ipak se utvrdilo da slika koja se o Dalmaciji nametala iz izvještaja (slanih iz CK KPH) nije odgovarala činjeničnom stanju.⁵⁰

⁴⁴ “Dalmacija i Hebrang”, 79.

⁴⁵ *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPI, NOR i revolucija (1941-1945)*. Serija A. Tom II., knjiga 19 (4. avgust – 24. septembar 1944), Beograd 1987., 129.-151.

⁴⁶ *Izvori za istoriju SKJ: Dokumenti centralnih organa KPI, NOR i revolucija (1941-1945)*, 144.; Krstulović je na insinuuacije o autonomnosti Dalmacije pred kraj svog života na pitanje jednog novinara rekao: “Jesu li postojale ideje o nekakvoj autonomiji Dalmacije. Postojale su! Međutim, nikada Partija, nijedan njezin forum nisu o tome raspravljali. Mi komunisti nismo to pitanje postavljali ni po jednoj liniji. Istina, građanski političari su postavili to pitanje u Saveznoj skupštini. U Partiji nije bilo dileme. Ja i Đilas smo reagirali, bili smo tada na istoj liniji. On je u načinu bio malo grublji.” Prema: Srećko LORGER, “Htjeli su nas ocrniti”, *Nedjeljna Dalmacija*, br. 875, 7. II. 1988., 4.

⁴⁷ D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 208.

⁴⁸ “Trn u ministarskoj fotelji”, *Ilustrovan politika* (Beograd), br. 1522, 5. I. 1988., 24.

⁴⁹ D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 208.

⁵⁰ Krstulović u sjećanjima kaže: “Krajačić je tada rekao da su četnici oko Knina glavno uporište neprijatelja u Hrvatskoj i da se partijska organizacija nije dokraja založila da ih razbije. Ali knin-ska tromeda nije bila problem samo zbog četnika, nego i zbog svojega strateškog položaja, jer da smo njome ovladali, lakše bismo upućivali jedinice. Mi sami, iz Dalmacije, to nismo mogli učiniti i ovladati tom tromedom, a iz Glavnog štaba nisu imali sluha za to.” D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 208.

Međutim, ocjena rada NOO-a, i partijskih organizacija u Dalmaciji u Oblasnom komitetu nije zaključena. Krstulović i Gizdić morali su otići u Topusko kod rukovodstva KPH sredinom srpnja te su podnijeli izvještaje koji su umnogome pridonijeli boljem i potpunijem upoznavanju pravnog stanja na području Dalmacije.⁵¹ Ipak, u kolovozu 1944., Andrija Hebrang i Ivan Krajačić poslali su iz Topuskog pismo Politbiroa CK KPJ u kojem su opet oštro napali Oblasni komitet.⁵² Hebrangov pokušaj discipliniranja dalmatinskog vodstva Politbiro je držao preoštrom reakcijom, a Kardeljev izvještaj ustvrdio je da su ocjene partijske organizacije u Dalmaciji bile pretjerano negativne te da su sami Hebrangovi napadi bili neopravdani.⁵³ Kardelj je zaključio da je Hebrangova “paljba po Dalmaciji” bila potaknuta političkom ljubomorom jer Dalmacija ima “pravilniji odnos prema Jugoslaviji i CK KPJ” nego što ga ima Hebrang osobno.⁵⁴ Nedugo nakon ove Kardeljeve ocjene došlo je do promjena u vrhu CK KPH. Odlukom Politbiroa CK KPJ Hebrang i Krajačić su u listopadu 1944. smijenjeni s dužnosti političkog (Hebrang), odnosno organizacionog (Krajačić) sekretara CK KPH. Za političkog sekretara izabran je Vladimir Bakarić, a za organizacionog sekretara Duško Brkić.⁵⁵ Vicko Krstulović kooptiran je u Biro CK KPH, a postaje i član njegova Sekretarijata.⁵⁶

Krstulović je bio uvjeren da je smjena bila izravna posljedica ovog sukoba, a sam sukob samo jedan u nizu pokušaja diskreditacije Dalmatinaca i dalmatinskog doprinosa NOB-u.⁵⁷ Bismo li ove promjene mogli komentirati kao presudu Josipa Broza Tita u korist Vicka Krstulovića, a protiv Hebranga i Krajačića koji su smijenjeni s dužnosti, ostaje otvoreno pitanje, jer su i Hebrang i Krajačić i dalje obavljali visoke funkcije – Hebrang je ušao u najviše rukovodstvo KPJ (Politbiro), a Krajačić je ostao na čelu OZNA-e Hrvatske i bio je iznimno blizak s Josipom Brozom Titom sve do njegove smrti.⁵⁸ Ipak, smjenu Hebranga i Krajačića ne možemo promatrati isključivo kao posljedicu spomenutog sukoba ove dvojice s Krstulovićem. Taj sukob, iako vjerojatno odluču-

⁵¹ I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945.*, 331.

⁵² Na Visu je u to vrijeme uz Politbiro CK KPJ bio smješten i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. D. STUPARIĆ, n. dj., 208.; S. LORGER, “*Htjeli su nas ocrniti*”, 4.

⁵³ I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945.*, 331.; “Dalmacija i Hebrang”, 80.

⁵⁴ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, n. dj., 114.

⁵⁵ I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945.*, 329.; “Osuda falsifikata”, *Slobodna Dalmacija*, br. 12905., 25. X. 1986., 3.

⁵⁶ *Zapisnici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske 1952-1954.*, svezak 1, (priredila Branislava Vojnović), Zagreb 2005., 12.

⁵⁷ Vidi u S. LORGER, “Povuci – potegni, vlada ipak u Splitu”, *Nedjeljna Dalmacija*, br. 876, 14. II. 1988., 4.

⁵⁸ U jednom intervjuu pred kraj života Krstulović je sam posumnjao u svoju tvrdnju da im je “zavrnuo šiju” izjavivši: “Kad malo bolje promislim, ta smjenjivanja su zapravo bila unapređenja. Hebrang je povučen u Politbiro CK KP Jugoslavije i u Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a Krajačić ostade šef Ozne za Hrvatsku.” Vidi S. LORGER, “Povuci – potegni, vlada ipak u Splitu”, 4.

jući, bio je jedan u nizu događaja koji su doveli do smjene Andrije Hebranga i Steve Krajačića s funkcija u CK KPH.⁵⁹

U izgradnji nove države i vlasti

Unatoč svim navedenim događajima Vicko Krstulović iz rata izlazi ne samo kao neprikosnoveni ratni heroj Jugoslavije, pogotovo u Dalmaciji, nego i kao jedna od najviših partijskih ličnosti. Na njegovoj partijskoj knjižici (članska knjižica KPJ) 1946. stajao je redni broj 12. Člansku knjižicu broj 1 je imao Tito. Ipak, kako su godine prolazile, Krstulović sve je češće dolazio u konfrontaciju s drugim visokim partijskim i državnim dužnosnicima, a redni broj njegove partijske knjižice postajao je sve veći. Godine 1963. vlasnik je knjižice broj 68, a 1985. broj 3045268.⁶⁰

Još prije nego što je rat bio završen, Krstulović je u travnju 1945. došao u sukob s Bakarićem prilikom formiranja prve narodne Vlade Demokratske Federalne Hrvatske u Splitu 14. travnja 1945. Dan ranije, kad se raspravljalo koji će uzvanici biti pozvani na svečano zasjedanje, osim predstavnika anti-fašističkih organizacija, partizanskih komandi i savezničkih misija, trebalo je biti pozvano i pet dalmatinskih crkvenih velikodostojnika. Krstulović se oštro usprotivio inicijativi Vladimira Bakarića, koji je imao mandat za sastav Vlade, oko pozivanja biskupa Kvirina Bonefačića da prisustvuje svečanom formiranju Vlade.⁶¹ Naime, Krstulović je imao izrazito negativno mišljenje o biskupu, za koga je smatrao da se kompromitirao suradnjom s okupatorom u vrijeme rata, te je uvjetovao da on (Krstulović) neće sudjelovati na svečanoj sjednici na kojoj bi se pozvao dotični biskup.⁶² Biskup Bonefačić nije pozvan.⁶³ Ovo je bila prva iskra neslaganja na relaciji Krstulović – Bakarić koja će poslije prerasti u tihi unutarpartijski sukob u kojem će Krstulović ipak izvući deblji kraj. U spomenutoj Vladi, Vicko Krstulović postao je ministar unutrašnjih poslova. Međutim, već će 1946. biti premješten u saveznu Vladu (ministar rada), a značajna je činjenica da Krstulović, kao ministar unutrašnjih poslova, nije imao gotovo nikakve prerogative jer je svu stvarnu vlast resora u svojim rukama imala OZNA, odnosno njen dugogodišnji šef Ivan Krajačić Stevo, koji će Krstulovića

⁵⁹ O okolnostima i razlozima smjene Andrije Hebranga opširno u: N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *n. dj.*

⁶⁰ Partijske knjižice Vicka Krstulovića nalaze se u IAB, LVK, Lična dokumenta V.K., invent. br. 1.

⁶¹ Bruno PROFACA, "Prva narodna vlada Hrvatske", *Vjesnik*, br. 13504, 14. IV. 1985., 3.; I. JELIĆ, *Hrvatska u ratu i revoluciji*, 244.; D. STUPARIĆ, *n. dj.*, 209.; S. LORGER, "Povuci – potegni, vlada ipak u Splitu", 4.

⁶² Milla ŠTULA, "Gdje su bili očevi", *Danas*, br. 195, 12. XI. 1985., 24.-26.; "Krvavo iskustvo ustanka", 12.-13.; B. PROFACA, "Prva narodna vlada Hrvatske", 3.

⁶³ Sjednici su prisustvovala četvorica crkvenih velikodostojnika: biskup šibenski Jerolim Mireta, biskup hvarski Miho Pušić, biskupski vikar iz Splita Vicko Fulgosi i arhijerejski namjesnik dalmatinske srpsko-pravoslavne eparhije protojerej i stavrofor Milan Macura. *Narodna vlada Hrvatske formirana u gradu Splitu dana 14. travnja 1945.*, Zagreb 1945., 9.

zamijeniti na mjestu ministra unutrašnjih poslova.⁶⁴ Krstulović je sam bio toga svjestan:

“Bio sam ministar unutrašnjih poslova DF Hrvatske do konca siječnja 1946. godine. Ozna je bila pod Krajačićevom upravom. Oni su pokupili sav ustaški arhiv. Osam mjeseci sam bio ministar unutrašnjih poslova, a pojma nisam imao što se zbiva oko Stepinca, s dokumentacijom o Jasenovcu, ‘slučaju’ Hebrang... To su rješavali drugi – Bakarić, Krajačić, Blažević, Brkić ... Nisam imao nikakva uvida u sve to. Štoviše, osjećao sam kao da oni mene prate na svakom koraku. A ja sam, ipak svakome govorio u brk ono što sam imao kazati.”⁶⁵

Godina 1952. značajna je u povijesti Komunističke partije Jugoslavije. Te godine, na njezinu Šestom kongresu u Zagrebu, ona se deklarativno odrekla svoje vladajuće uloge definirajući se kao ideološku avangardu koja ne vlada, nego samo usmjerava politički i društveni život.⁶⁶ U skladu s time promijenila je i svoj naziv u Savez komunista Jugoslavije.⁶⁷ Ta je promjena težila razgraničenju Partije i državne vlasti, odnosno odvajanju partijskih od funkcija u državnoj vlasti, a nakon Kongresa dobila je potvrdu novim ustavnim zakonom o osnovama društvenog i političkog uređenja iz 1953. Krstulović se protivio promjeni imena govoreći da se od “dobrog vina pravi bevanda.”⁶⁸ Poslije će u svojim sjećanjima često govoriti da je to bio prijelomni trenutak kad su “jugoslavenska kola krenula nizbrdo”, odnosno kad je društveni, politički, a time i gospodarski razvoj Jugoslavije krenuo pogrešnim putem.⁶⁹

Njegovo neslaganje s gospodarskom politikom uskoro je postajalo sve očitije. Kao ministar rada i ministar pomorstva (1946.–1951.) dao je inicijativu da se napravi projekt za izgradnju pruge Split–Livno–Duvno (danas Tomislavgrad)–Zenica– i priključak na prugu Beograd–Zagreb, a prijedlog je prihvatio i tadašnji ministar željeznica Todor Vujašinović.⁷⁰ Na osnovi tog prijedloga inženjer Hugo Kolb napravio je nacрте i idejni projekt. Kad se 1955. raspravljalo o izgradnji pruga, razrađene projekte s popratnim pismima Krstulović je poslao Josipu Brozu Titu, Vladimiru Bakariću, Svetozaru Vukmanoviću Tempu (tadašnji predsjednik privrednog savjeta), Ratnom savjetu i IK CK SKJ. Nitko mu nije odgovorio, a uskoro je odlučeno da se grade pruge Beograd–Bar

⁶⁴ “Krstulović i pandur”, *Danas*, br. 288, 25. VIII. 1987., 29.

⁶⁵ S. LORGER, “Povuci – potegni, vlada ipak u Splitu”, 4.

⁶⁶ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju: VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)*, Beograd 1952.

⁶⁷ U Statutu je, osim promjene naziva Partije, promijenjen i naziv izvršno-političkog tijela Politburoa u Izvršni komitet. Prema: *Zapisnici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske 1952-1954*, svezak 3, (priredila Branislava Vojnović), Zagreb 2008., 9.-11.

⁶⁸ Prema mojim saznanjima, stenografske bilješke toga Kongresa nisu sačuvane. Ova tvrdnja temelji se na osobnim Krstulovićevim zabilješkama i njegovim kasnijim intervjuima. Vidi M. ŠTULA, 24-26.; “Riječi koje su ostale u gluhom vremenu”, *Slobodna Dalmacija: novogodišnja panorama (Split)*, br. 13328., 31. XII. 1987., 21.-22.

⁶⁹ IAB, LVK, Lične bilješke Vicka Krstulovića, kutija 1, bilješke od 23. XI. 1986. – 2. VII. 1987., zapis pod datumom 27. XI. 1986.

⁷⁰ IAB, LVK, RSKVK, kutija br. 30, Kazivanje Vicka Krstulovića, “Kuda idu naše pruge”, 815.-821.

i Sarajevo–Ploče.⁷¹ Krstulović je smatrao da su ti projekti izgradnje željeznica, koje su Tito i Ratni savjet usvojili, bili projekti iz vremena Karadorđevića te da nisu vodili dovoljno računa o geografskim, gospodarskim i nacionalno-političkim kriterijima koji bi jačali gospodarstvo i nacionalno jedinstvo Jugoslavije. Uzaludno je pokušavao dokazati da ti projekti ne vode računa o iskorištavanju morskih resursa i povoljnih položaja jadranskih luka te da ostavljaju u mrtvom kutu sva četiri velika dalmatinska grada: Dubrovnik, Split, Šibenik i Zadar.⁷²

Prva otvorena kritika partijske vlasti 1962.

Krstulović je od 1962. počeo zagovarati odlazak starih kadrova i pomlađivanje u partijskim i državnim strukturama, držeći da je za nastavak razvoja potrebna nova generacija koja bi unijela novu energiju i stručnost. U krajnjem slučaju to se odnosilo i na postupno povlačenje Josip Broza Tita, iako to tada još nije javno izjavljivao. Početkom travnja 1962. u Zagrebu je održana zatvorena sjednica Izvršnog komiteta CK SKH (IK CK SKJ) na kojoj je Krstulović prvi put iznio otvorenu kritiku partijskog upravljanja gospodarstvom, a bio je potaknut referatom i konstatacijom Josipa Broza Tita na IK CK SKJ (iz ožujka iste godine u Beogradu) da je čitavo jugoslavensko gospodarstvo zašlo u slijepu ulicu te da se zemlja nalazi u političkoj krizi.⁷³ Krstulović je govorio o proširenim političkim investicijama, pojedinačnoj odgovornosti, nedostatku samokritike, a zaključio je da je osnovni problem u političkoj birokraciji.⁷⁴ Na taj njegov prilično neuobičajen govor nije reagirao nitko, a sjednica je nastavljena kao da nije niti govorio.⁷⁵ Ipak, sutradan je Aleksandar Ranković tražio da se dostave stenografske bilješke Krstulovićeve govora. Krstulović se u jednom od svojih posljednjih intervjua sjećao tih događaja:

“Oštrica kritike uperena je na administraciju, pa je ispalo da su za sve krivi direktori. Tada sam u Zagrebu dva puta uzimao riječ. Rekao sam da sam rukovodio ministarstvima i da nikad nisam prebacio odgovornost na administraciju jer je ona radila po mojim uputstvima i naređenjima. (...) Pošto očigledno nismo sproveli planske zadatke, mora se utvrditi pojedinačna odgovornost. A ona je, prema tome, na onima koji su nas za ovih dvadeset godina, skrivajući se iza administrativno-političkih paravana, doveli u “slijepu ulicu”. Administracija nije kriva, kriva je politička birokracija. – Sutradan, zove me jedna drugarica iz CK KPH i kaže da je drug Ranković iz Beograda tražio hitno moju diskusiju.”⁷⁶

Posljedice njegova prvog istupanja uskoro su izišle na vidjelo. Godine 1964., na Osmom kongresu SKJ, Krstulović nije izabran za člana CK SKJ. Ležao je

⁷¹ Ljubomir KLJAKIĆ, “Otimanje Dalmacije”, *NIN: nedeljne informativne novine* (Beograd), br. 2022, 1. X. 1989., 63.

⁷² IAB, LVK, RSKVK, “Kuda idu naše pruge”, 815.-821.; M. ŠTULA, 24.-26.; “Razgovor: Vicko Krstulović”, *Polet*, br. 358, 12. XII. 1986., 6.-7.

⁷³ O toj sjednici i referatu Josipa Broza Tita u: D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 416.-432.

⁷⁴ IAB, LVK, RSKVK, “Zatvoreni plenum CK SKH”, 835.-840.

⁷⁵ *Isto*, 839.

⁷⁶ “Trn u ministarskoj fotelji”, *Ilustrovana politika* (Beograd), br. 1522, 5. I. 1988., 26.

teško bolestan u Splitu, zbog perforacije slijepog crijeva i teške upale pluća, te tako nije prisustvovao Kongresu.⁷⁷ Iako je bio stalni član CK od 1940., njegov izostanak u izvještajima nije posebno komentiran, osim što je zabilježen kao odsutan. Kandidaciona komisija nije ni predložila Krstulovića za CK, iako je broj članova CK proširen sa 135 na 155. Potrebno je naglasiti da Krstulović nije bio jedini dotadašnji član CK koji nije izabran u ovome sazivu. Kandidaciona je komisija od 128 starih članova za ponovni saziv predložila njih 84, što znači da su uz njega izostavljena još 43 člana. Kandidaciona komisija objašnjavala je to kao princip osvježavanja rukovodećih funkcija kojim se predviđalo da se prilikom svakih izbora mijenja najmanje jedna četvrtina dotadašnjeg rukovodstva.⁷⁸ Ipak, ostaje otvoreno pitanje kako je Krstulović, koji je tada imao 59 godina te ogroman partijski i ratni ugled, bez ikakve prethodne najave otpisan kao stari kadar.

Istup na Petom kongresu SKH

Državno-partijski vrh Hrvatske u prvih dvadesetak godina vlasti praktički nije pokretao nikakve značajnije političke akcije, niti je reagirao na poticaje iz života stanovništva. Samoinicijativne akcije bile su prava rijetkost pa je republička vlast djelovala samo kao transmisija vrhovne savezne vlasti, dosljedno izvršavajući savezne direktive. Vladimir Bakarić učvrstio je svoju vlast u Hrvatskoj u tolikoj mjeri da su ga zapravo smatrali Titom na republičkoj (hrvatskoj) razini. Njegova vještina vladanja i takoreći lukava taktika osigurat će mu položaj prvog komunista u Hrvatskoj sve do kraja njegova života.⁷⁹

Dvadeseta godišnjica završetka rata ključna je godina za svojevrsan pad Vicka Krstulovića. Naime, krajem travnja 1965., na Petom kongresu Saveza komunista Hrvatske (Zagreb, 26.–29. travnja 1965.)⁸⁰, Krstulović će učiniti svoj najznačajniji istup nakon kojeg će njegov položaj unutar Partije, a time i njegov državničko-politički status, doživjeti strmoglavi pad.

Republički partijski kongresi tada su imali uglavnom manifestacijski karakter te su trebali iskazivati monolitnost i odlučnost u provedbi zacrtanog partijskog programa. Diskusije vođene na njima bile su gotovo stereotipne, obično nabrajajući postignute uspjehe Partije, nekonkretno kritizirajući biro-

⁷⁷ IAB, LVK, RSKVK, "Kako sam 'rotiran' iz CK SKJ", 843.-846.

⁷⁸ To je bila novina u Statutu SKJ. Prijedlog Komisije s listom kandidata usvojen je jednoglasno i bez protuprijedloga. Vidi: *VIII kongres Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 7. - 13. decembra 1964.* Stenografske bilješke, knj. I-III. Beograd 1965., 575.-580., 786.-800., 2042.-2045.; *Osmi kongres Saveza komunista Jugoslavije.* Beograd 1964., 218.

⁷⁹ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 440.-443.

⁸⁰ *Peti kongres Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1965.: stenografske bilješke*, sv. 1. i 2., Zagreb 1966.; *Peti kongres Saveza komunista Hrvatske.* Zagreb 1965.; 1965. *Kongresi Saveza komunista socijalističkih republika*, Beograd 1965.; druge dvije ovdje navedene jedinice literature ne navode ništa o Krstulovićevu govoru; u Krstulovićevoj ostavštini u Beogradu nalazi se i skup dokumenata o Petom kongresu SKH koji nisam uspio pregledati. IAB, LVK, V kongres SKH 1965., invent. br. 32.

kratizam i administraciju i predstavljajući prioritete u budućim aktivnostima. Kongresi su imali i stalni „ritual“ pohvale rada partijskog vrha što se na republičkim manifestiralo stalnim biranjem istih osoba na čelne položaje. Njihovo ostajanje na dužnostima značilo je potvrdu ispravnosti njihova političkog djelovanja. Peti kongres SKH bio je ujedno i posljednji koji se održavao nakon saveznog (Osmi kongres SKJ) pa se i tu očekivalo kako će se ponoviti sve ono o čemu se govorilo u Beogradu. Kongres je prolazio ritualno te je više nalikovao na gospodarsko-promidžbeno savjetovanje o samoupravljanju i raspodjeli dohotka nego na stranački skup.⁸¹ Međutim, Kongres će obilježiti istupanje Vicka Krstulovića. Nakon definiranja glavnih problema i plana buduće politike Saveza komunista Hrvatske otvorena je diskusija, odnosno čitani su referati pojedinih članova koji su bili podijeljeni u nekoliko komisija. Krstulović je izlagao u komisiji za razvoj, unutrašnje odnose, organiziranost i djelovanje SKH. Drugog dana Kongresa, 27. travnja 1965., kritički je govorio o upravljanju gospodarstvom, gdje je za neuspjehe okrivio prvenstveno vrhovnu vlast čiji je dio bio i on sam. U tom kritičkom govoru Krstulović je najprije pokušao objasniti pojmovnu i praktičnu komponentu kritike, nakon čega se usmjerio na kritiku samog vrha SKH, ne izuzimajući ni samoga sebe od odgovornosti za lošu gospodarsku i političku situaciju. Njegova kritika vrtjela se najviše oko pitanja jadranske orijentacije, pitanja inteligencije (gdje je spominjao i pojam “dilasovštine”), ali ono što je najviše uzburkalo atmosferu bilo je izdvajanje Vladimira Bakarića kao najodgovornije osobe. Bakarić, igrom slučaja, odnosno zbog bolesti, nije nazočio Kongresu. Krstulovićev govor sačuvan je u stenografskim bilješkama Petog kongresa SKH, a ovdje ću citirati njegove glavne teze i kritike:

“U svom izlaganju na proširenoj sjednici Sekretarijata Gradskog komiteta SK Zagreb drug Vladimir Bakarić opširno je iznio svoja gledišta o izmjeni ekonomskog sistema kod nas. Da otklonim svaki nesporazum, kažem odmah: Tu smo izmjenu trebali i ranije. No sada kad smo je dočekali, treba neke stvari dobro razmotriti. Na početku on između ostalog kaže da za uspješnu smjenu starog sistema novim ‘treba, naime, mnogo štošta najprije ispitati, provjeravati i onda izgraditi novi sistem’. S tim se u potpunosti slažem, međutim, radimo li mi to i radi li to i sam drug Bakarić. Po mom mišljenju ne. (...) Polazim od postavke druga Vladimira Bakarića koja glasi: ‘da se stari sistem predugo zadržao i da ga upravo zato mijenjamo’. Činjenica je da se stari sistem predugo zadržao, međutim (...) Zašto se i po čemu taj sistem predugo zadržao? To je po mom mišljenju prava stvar na koju drug Vladimir Bakarić nije dao odgovor. (...) Ako se taj sistem predugo zadržao, znači da su i njegovi nosioci bili otporni prema potrebi da se mijenja.”⁸²

Nakon toga je počeo iznositi svoje viđenje karakteristika tog sustava, govoreći da je političko-administrativno upravljanje bilo povezano sa subjektivnim činiteljima, s vršiocima političko-administrativne vlasti. Naglasio je da je bitno utvrditi iz čega su proizašli slabi privredni rezultati proteklog desetljeća. Smatrao je da je osnovni problem bio u tomu da su pojedini administrativ-

⁸¹ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1990. : od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 430.

⁸² *Peti kongres Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1965. : stenografske bilješke*, sv. 1., 231.

no-politički forumi i pojedinci na odgovornim funkcijama podvrgli konkretnu ekonomsku praksu svojoj volji i da se vršilo svojevrsno "administrativno-političko nasilje nad ekonomskom logikom i zakonima"⁸³. Naglasio je da je bitno uočiti da se ta praksa ustalila i da je treba prekinuti. Kao veliki problem naveo je da se odgovornost i krivnja za neuspjeh prebacivala na niže razine, na same proizvođače – upravljače i administrativni aparat:

"Iz cjelokupnosti izlaganja druga Vladimira Bakarića proizilazi da su glavni otpori smjene sistema negdje dolje. Ima i toga. No je li to suština i glavnina problema? Tko je tek danas ili nedavno sagledao da privredu treba voditi naučno-ekonomskim metodama, a ne u političkim forumima? Tko je tek nedavno shvatio da su nam neophodno potrebni ekonomski instituti i zavodi INGRE itd.? Čija je primarna dužnost bila da to shvati? Nas gore, ili onih dolje? (...) Uočljiv je još jedan navodni krivac za sve, a to je administrativni aparat. Je li ozbiljna tvrdnja ili formulacija iz kojih treba da proizide zaključak da su krupne greške plod administrativnog aparata. (...) Smatram da takvo argumentiranje i analiziranje naših rezultata i nedostataka predstavlja uporno ne sagledavanje naše vlastite uloge i odgovornosti u čitavom kompleksu razvijanja našeg društvenog sistema. (...) Tko je u proteklom periodu, u starom sistemu, zaleđio nekoliko stotina milijardi krupnih investicija? Tko nije na vrijeme sagledao nužnost naučno-ekonomskog usmjerenja razvoja privrede, međunarodnu podjelu rada itd.? Tko je stvarao ekstenzivnu privredu? Od koga mi to sada tražimo da to sve odjednom popravi?"⁸⁴

Smatrao je da je za uvođenje novog sustava nužno utvrditi dotadašnju individualnu odgovornost jer bi se toleriranjem nekompetentnih i zaustavljanjem samo na deklarativnoj kritici održala loša praksa. Krstulović je jasno naznačio na kome je zapravo ležala odgovornost:

"Još bih se jednom osvrnuo na konstataciju druga Vladimira Bakarića (...). Pitam se: tko je kreirao stari sistem, tko ga je nosio i što ga je produžavalo i zadržavalo? To svatko nisu bili niži nosioci vlasti, već mi gore. Današnja inercija i neshvaćanje jednog dijela kadrova posljedica su predugog zadržavanja starog sistema od nas gore, jer život je davao dovoljno simptoma za mijenjanje. (...) Smatram da je propustio da ukaže na najozbiljniji i najkrupniji plan tog problema, a to su oni drugovi koji su na krupnim stvarima dali negativne rezultate, a ipak se i dalje forsiraju na ljestvici višeg nivoa, i to upravo tako da se posljedice njihovog promašenog rada ili koncepta svaljuju na leđa drugova na nižem nivou."⁸⁵

Krstulović je uočavao problem gubljenja ugleda Komunističke partije i izravno ga povezao s problemom loših kadrova na visokim funkcijama:

"Svojom praksom mi smo stvorili negativnu kategoriju tzv. 'političke investicije' koja je postala krilatica protiv naše Partije i društvenog sistema u zemlji i na strani. I to potkrepljuje naša praksa koja ne uklanja nosioce promašenih koncepcija, pa se sva težina moralne odgovornosti svaljuje na Partiju i društveni sistem. Tako umjesto da pojedinci gube svoj lični prestiž, gubi ga Partija za njih. Dakle, treba da idu u 'političku penziju' svi oni koji se nisu afirmirali rezultatima svoga rada i koncepcija što su ih zastupali ili ih zastupaju."⁸⁶

⁸³ Isto, 232.

⁸⁴ Isto, 232.-233.

⁸⁵ Isto, 234.-235.

⁸⁶ Isto, 235.

Na kraju je naveo i konkretne probleme, odnosno područja na kojima je SR Hrvatska podbacila, i naglasio nužnost uklapanja republičke privrede u federacijski okvir:

“Dakle, o tim neshvaćanjima bilo jučer, bilo danas, drug Vladimir Bakarić govori kao o nečijim tuđim neshvaćanjima. Pomorstvo, jadranska orijentacija, neki vidovi međunarodne podjele rada, saobraćaj i turizam, pitanje pariteta iseljeničkog dolara i dinara, aluminijska industrija, željezara na moru itd. to su problemi koje Hrvatska nije shvaćala i za čije se rješavanje nije zalagala u okviru i interesu Jugoslavije. Sve je to beznačajno ako se lokalistički shvati i podržava, kao što nam je praksa pokazala. Ti problemi zahtijevali su i zahtijevaju jugoslavensku interpretaciju, jer što je ekonomski dobro za sve je dobro i obratno.”⁸⁷

Krstulovićev govor nije bio popraćen nikakvim pljeskom, čak ni onim uobičajenim nakon završetka govora. Iako je govor završio rečenicom: “Sa svim postavkama u Izvještaju našeg Kongresa i referatu slažem se i založit ću se za njihovo ostvarenje”, čime je izričito naglasio da stoji iza politike definirane na Kongresu, njegov je govor izazvao burne reakcije. Zapravo, nakon Krstulovića, nekoliko idućih izaslanika uopće nije reagiralo na njegov govor tako da taj dan nije bilo niti negiranja niti potvrde Krstulovićevih stavova. Reakcije će uslijediti tek idućeg dana. Milutin Baltić, Mika Špiljak i Josip Šentija reagirali su smatrajući Krstulovićeve kritike neopravdanima, a Miko Tripalo, mnogo godina poslije, u svojoj knjizi *Hrvatsko proljeće* piše da se u Krstulovićevu napadu na Bakarića oslikavao stari sukob Krstulovića s rukovodstvom KPH još iz vremena ustanka. Također, tvrdi da se u vrijeme stanke na Kongresu sastao Izvršni komitet SKH na kojem je Ranković, koji je na Kongresu sudjelovao kao izaslanik CK SKJ, ponudio da će poslati materijal s prijeratnog suđenja Krstuloviću 1937.⁸⁸ koji bi se upotrijebio za njegovo “urazumljivanje”, jer se, navodno, “slabo držao pred policijom”, ali da je takvu akciju on (Tripalo) smatrao nepotrebnom jer je na Kongresu dan odgovor na kritike upućene Bakariću.⁸⁹ Tripalo nije uočavao

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Krstulović je prije rata bio tri puta uhićivan. Prvi je put uhićen u srpnju 1929. i osuđen na dvije godine zatvora koje je izdržao u splitskom zatvoru. U ožujku 1933. ponovno je uhićen i osuđen na pet mjeseci zatvora. Posljednji put uhićen je u travnju 1937. i u zatvoru je boravio do studenog iste godine kad je zbog nedostatka dokaza pušten s ostalim uhićenim komunistima. “Neugašeni plamen”, 1919-1969. : *radnici brodograđilišta “Split” pod zastavom partije* (glavni ur. Mate Matković), Split 1969., 4.

⁸⁹ Miko TRIPALO, *Hrvatsko proljeće*, Zagreb 1990., 76.; Tripalo je već u drugoj polovici 80-ih, dok je Krstulović još bio živ, u razgovoru s Josipom Šentijom, koji je objavljen tek 2005. godine, o tom spornom dosjeu rekao sljedeće: “Mislio sam da je to skinito s dnevnog reda. Međutim, kad sam kasnije postao sekretar Izvršnog komiteta CK SKH, i kad mi je Marijan Cvetković predao kasu s različitim materijalima, u njoj sam našao i Vickov dosje pred Sudom za zaštitu države. Dakle, ipak je stigao. Nije upotrijebljen, ali je stigao. Možda je upotrijebljen u nekim razgovorima, ali ja to ne znam...”, Josip ŠENTIJA, *Razgovori s Mikom Tripalom o hrvatskom proljeću*, Zagreb 2005., 47.; Koliko je istinit Tripalov iskaz prilično je upitno, jer se u dokumentima komisije koja je nakon Petog kongresa SKH istraživala Krstulovićev istup, ta navodna Rankovića “ponuda” nigdje ne spominje. Ovu priču o dosjeu i Rankovićevoj ponudi Tripalo je iznio i na televiziji gostujući 15. veljače 1990. u emisiji “Crna Kutija” TV Sarajeva. Potaknut tim Tripalovim javnim istupom, Vojo Drag Berčić, dugogodišnji Krstulovićev suradnik i biograf, poveo je istragu za pronalazak toga dosjea. Došao je do zaključka da sporni dosje ne postoji. Vidi V. BERČIĆ, “Vicko nije propjevao”, *Borba*, br. 91.-92, 31. III. – 1. IV. 1990., 10.;

bit Krstulovićeva govora, odnosno sam sadržaj konstruktivne kritike, nego je motivaciju Krstulovićeva istupanja vidio u osobnom antagonizmu Krstulovića prema Bakariću, utjecaju praxisovaca oko kruga Gaja Petrovića i navodno Krstulovićevoj želji da Dalmaciju izdvoji iz Hrvatske kao posebnu pokrajinu u kojoj bi on bio “dalmatinski Tito”.⁹⁰

Dan nakon Krstulovićeva govora Milutin Baltić održao je govor koji je zapravo bio odgovor na Krstulovićevu kritiku. Baltić je dao svoju interpretaciju gospodarskog stanja, političkog sustava i potrebnih reformi kojima je želio pobiti Krstulovićeve teze. Ipak, suština njegova govora bila je obrana lika i djela Vladimira Bakarića:

“Zbog toga u diskusiji koju je drug Vicko Krstulović dao u ovoj komisiji o tome da je ta kritika isključivo uperena prema dolje, ona ne stoji, drugovi. Ona ne stoji. I još manje stoji da je jedan od najaktivnijih ljudi danas u našoj zemlji na pitanjima razvoja sistema i novih odnosa drug Bakarić, da je on uperio kritiku na radne organizacije i traženje krivaca tamo gdje krivci ne postoje. (Pljesak.) (...) Sto se tiče te kritike i propusta mislim da oni mogu biti vrlo konkretni, jer ovdje je po mom mišljenju upućena kritika i personificiran je čovjek koji je najviše pridonio i pridonosi da se upravo takva situacija koju kritiziramo mijenja, a ne vršimo kritiku tamo gdje bi eventualno trebalo da se uputi. Zbog toga mi je takav način kritike, ne znam, ne bi čovjek mogao reći nerazumljiv, ali teško bih mogao razjasniti — u najmanju ruku je neprihvatljiv.”⁹¹

Krstulović je pred kraj Baltićeva izlaganja, očito iziritiran, nekoliko puta reagirao na pojedine Baltićeve izjave upadajući mu u riječ te je tražio pravo na repliku koje je nakon stanke i dobio. Posebno ga je iritirala Baltićeva izjava da je diskusija nakon završetka stvari diskusija “poslije boja.”⁹² Krstulović je molio

Iako nevezana izravno s ovom, jedna druga priča, sličnih konotacija, bit će plasirana deset godina nakon Petog kongresa SKH, pa smatram logičnim da je na ovome mjestu i spomenem. Naime, 1975. izašla je knjiga *Klopka za koljače* koju je, pod pseudonimom Goran Vuković, napisao Gabro Vidović, major OZN-e Hrvatske, u kojoj je, u poglavlju “Poglavni pobočnik”, navedeno da je 1941. Krstulović bio prokazan pa uhićen u Zagrebu od ustaških vlasti, ali da je kasnije pušten. Ta tvrdnja sama po sebi implicirala je da je Krstulović surađivao s ustaškim vlastima jer ga, kao poznatog i visoko pozicioniranog komunistu, ustaške vlasti sigurno ne bi olako pustile. Tu knjigu i tvrdnju Krstulović je vidio tek 1986., nakon njezina trećeg izdanja (1985.), oštro ju je demantirao, upozorio autora te je sa slučajem upoznao više institucija (Institut za historiju radničkog pokreta, republička i savezna ministarstva unutarnjih poslova, javna tužilaštva itd.) i dobio podršku stručne javnosti koja je navod okarakterizirala kao falsifikat. Vidi: IAB, LVK, Dosje “Klopka” 1985.-1986. inv. br. 16.; Goran VUKOVIĆ, *Klopka za koljače*, Daruvar 1980., 185.; “Osuda falsifikata”, 3.

⁹⁰ U već spomenutoj Šentijinoj knjizi Tripalo i Šentija povelu su dijalog: [TRIPALO]: A između Bakarića i Krstulovića postojala je stara netrpeljivost zbog ocjene oko onog odlaska prvog partizanskog odreda iz Splita u kolovozu 1941. (...) - [ŠENTIJA]: Dakle, još iz tog doba je postojao antagonizam između Krstulovića i Bakarića. (...) - [TRIPALO]: (...) Da, da... (...) A onda je vjerojatno bilo sukoba i oko tzv. jadranske orijentacije, Vicko je i u zadnjem istupu, kao što vidiš, o tome govorio... - [ŠENTIJA]: On je htio biti vlast u Dalmaciji, neprikosnovena... - [TRIPALO]: Da, dalmatinski Tito... - [ŠENTIJA]: Neka vrsta dalmatinskog vicekralja... - [TRIPALO]: Da, zato on i nije inzistirao na vezama s Hrvatskom, nego na saobraćajnim vezama s Bosnom, što je, doduše, u redu, ali pitanje je što je s ovim. - [ŠENTIJA]: Tu je očito po srijedi jedna druga vizija Dalmacije u Hrvatskoj i u odnosu na Jugoslaviju...” J. ŠENTIJA, 47.-48.

⁹¹ *Peti kongres Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1965.: stenografske bilješke*, sv. 1., 336.-337.

⁹² *Isto*, 338.

Baltića da mu kaže gdje je on (Krstulović) bio u vrijeme bojeva Partije, aludirajući da je, kao jedan od najstarijih članova, bio uključen u sva važnija partijska događanja. Nakon Baltića, Krstulovića će slično kritizirati Mika Špiljak i Josip Šentija.⁹³ Šentija je Krstuloviću posebno zamjerio “regionalno grupiranje”, što je okarakterizirao opasnijim čak i od “nacionalnih proturječja”, te je ustvrdio da se Krstulović zalaže za osobni hegemonizam u svojoj regiji.⁹⁴ Mika Špiljak je pak nakon Kongresa, referirajući 5. svibnja 1965. Izvršnom komitetu CK SKJ, rekao da je Krstulović na Kongresu pokušao organizirati smjenjivanje Bakarića i da ne bi prošao na izborima za člana CK SKH da se nije založio vrh CK. Josip Broz Tito pitao ga je zašto su spriječili da propadne na izborima, na što mu je Špiljak odgovorio da se bojali da bi tako Krstulović ispao žrtvom.⁹⁵ Iz Brozova pitanja dalo bi se pretpostaviti da tada nije imao nikakvih simpatija prema Krstuloviću. Za detaljniji uvid u Brozova stajališta nužna su šira istraživanja građe. Sigurna je činjenica da je u CK SKH izabrano svih 113 kandidata koje je predložila kandidaciona komisija Kongresa, a Krstulović je dobio uvjerljivo najmanji broj glasova (678).⁹⁶

Kako je Kongres bio svakodnevno praćen u medijima tako ni Krstulovićev govor nije mogao proći neopaženo. Međutim, prilikom Krstulovićeve govora direktni televizijski i radio prijenos je naprasno prekinut.⁹⁷ Također, u tiskanim medijima koji su najšire prenosili događanja s Kongresa, iako su navedene neke osnovne Krstulovićeve teze i kritike, nije procurila činjenica da je Krstulović otvoreno kritizirao Bakarića.⁹⁸

Nakon Kongresa, partijskim je organizacijama razasлана okružnica kojom se nalagalo da se Krstulovića osudi i da ga se više nikamo ne poziva.⁹⁹ Izvršni komitet CK SKH formirao je internu komisiju u sastavu Ivan Krajačić, Mika Špiljak i Miloš Žanko, koja je provela istragu o Krstulovićevu istupu i diskusiji na Kongresu.¹⁰⁰ Nakon Špiljkova uvoda i objašnjenja svrhe razgovora (komisije)¹⁰¹, Krstulović je morao obrazložiti i pojasniti svoje stavove. Krstu-

⁹³ Lj. KLJAKIĆ, “Otimanje Dalmacije”, 64.

⁹⁴ Željko KRUŠELJ, “Prerano kukurijekanje”, *Danas*, br. 289, 1. IX. 1987., 21.-23.

⁹⁵ Ovaj podatak donosi Bilandžić citirajući dokument iz Arhiva Centralnog komiteta SKJ, III/110, Vidi D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 454.

⁹⁶ *Peti kongres Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1965.: stenografske bilješke*, sv. 2., 478.-479.; Z. Radelić u knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji* na str. 434. ne navodi Krstulovića među onima koji su dobili najmanje glasova i ističe Miroslava Krležu kao kandidata s najmanjim brojem dobivenih glasova (Krleža, Buković, Baće, Belinić).

⁹⁷ Tadašnji direktor Radio-Zagreba bio je upravo Josip Šentija. Vidi Ž. KRUŠELJ, 21.-23.

⁹⁸ *Politika* (Beograd), br. 18522., 28. IV. 1965., 5.-6.; *Slobodna Dalmacija*, br. 6276., 28. IV. 1965., 1.

⁹⁹ Lj. KLJAKIĆ, “Vodvilj kao tragedija”, *NIN: nedeljne informativne novine* (Beograd), br. 2023, 8. X. 1989., 73.

¹⁰⁰ HDA, 1220, fond CK SKH, “Nekorirani tekst magnetofonskog snimka sastanka sa drugom Vickom Krstulovićem, održanim 7. VI 1965.”, 1.-42.

¹⁰¹ Na samome početku razgovora Mika Špiljak Krstuloviću naglašava da to nije nikakva istraga, niti komisija, već “grupa za razgovor i raščišćavanje stavova i pitanja za razjašnjavanje odnosa”. HDA, 1220, fond CK SKH, Nekorirani tekst, 1.-2.

lović je ponovio osnovne svoje kritike, govoreći o etatizmu i nekompetenciji u gospodarstvu, preuzimanju odgovornosti za neuspjele projekte, potrebnj smjeni nekompetentnih kadrova, o jadranskoj orijentaciji itd. Komisija je Krstuloviću zamjerala što svoje stavove nije iznio članovima Centralnog komiteta prije Kongresa, a posebno su mu zamjerali što je napao odsutnog Bakarića. Krstulović je naglasio da mu namjera nije bila iskoristiti Bakarićevu odsutnost jer nije niti znao da je Bakarić bolestan te da bi održao isti govor i da je Bakarić bio prisutan.¹⁰² Kroz razgovor se provuklo i pitanje autora Krstulovićeva izlaganja na Kongresu jer je kružila glasina da ga je napisao netko drugi.¹⁰³ Iz njegovih kasnijih zapisa i intervjua vidljiva je njegova razočaranost i ljutnja zbog takvih insinuacija, a i u samom razgovoru s istražnom komisijom Krstulović je demantirao te glasine, naglašavajući da ne treba nikog da mu piše jer je sam autor popriličnog broja članaka o partijskoj, pomorskoj i drugoj problematici.¹⁰⁴ Krstulović je odlučno odbio optužbe koje su implicirale da unosi razdor u jedinstvo Partije, ali je prihvatio stav da je mogao Bakarića i ostale prije obavijestiti o svom govoru i s njima osobno prodiskutirati. Dogovoreno je da Krstulović, uz pomoć Miloša Žanka, napiše dodatnu izjavu kojom će pojasniti svoje stavove i naglasiti da i dalje podržava generalnu liniju Saveza komunista, a da će komisija u jednom partijskom biltenu ispraviti negativnu ocjenu Krstulovićeva govora.¹⁰⁵ Izvještaj te komisije i priložena izjava Vicka Krstulovića analizirani su na sjednici IK CK SKH od 29. lipnja 1965.¹⁰⁶

“Rezimirajući razgovor sa Vickom Krstulovićem, drug Špiljak je rekao da su u razgovoru s njim pošli od toga da on iznese svoje primjedbe i neslaganja sa politikom koju je Centralni komitet vodio. Prema njegovom izlaganju ispostavilo se da on nekih naročitih primjedbi na tu politiku nema. Neke primjedbe ima na raniju politiku, kao što je ne davanje podrške za prugu Zenica – Split i još neke. Nakon što mu je objašnjeno kako je shvaćen onaj dio njegove diskusije u kojem govori o intelektualcima, on je rekao da on tako nije mislio i da on iza toga ne stoji, te da takvo mišljenje nije njegovo. Slične je odgovore dao i po drugim pitanjima o kojima je govorio na Kongresu, tako da nije bilo nikakvih teškoća u tome da se s njim nađe sporazum i zajednički jezik. Prilikom razgovora stavio je primjedbnu na uvodni dio informacije Centralnog komiteta u kojoj je objavljena njegova diskusija. Nakon razgovora on je sam ponudio da će napisati jednu izjavu u kojoj će objasniti te svoje stavove i gledanja na pojedina

¹⁰² Isto, 8.

¹⁰³ Kružile su glasine da je Krstuloviću govor pisao Gajo Petrović, poznati filozof praksisovac koji je s Krstulovićem bio rodbinski povezan, ili čak i sam Krstulovićev sin Maksim. Ž. KRULIĆ, 21.-23.; Mika Tripalo je u svojim, već spomenutim razgovorima (sjećanjima) sa Šentijom rekao sljedeće: “[TRIPALO]: Naime, neposredan povod napada Vicka Krstulovića na Bakarića bila je činjenica da je kćerka udana za Svetu Petrovića, Gajina brata. Vicko je proveo nekoliko večeri u tome krugu. Ja mislim da je na Bakarića bila upravljena ta “praxisovska” oštrica, jer onaj govor nije napisao Vicko. – [ŠENTIJA]: Po sintaksi i po razini, po pismenosti... – [TRIPALO]: Da, da, a Krstulovića nije bilo teško nagovoriti, po mojemu mišljenju zato jer je u to vrijeme bio već potpuno izgubio vlast.” J. ŠENTIJA, 47.

¹⁰⁴ HDA, 1220, fond CK SKH, Zapisnici IK CK SKH, Nekorigirani tekst, 10.

¹⁰⁵ Isto, 35.-37.

¹⁰⁶ HDA, 1220, fond CK SKH, Zapisnici IK CK SKH, “Zapisnik sjednice Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske održane 29. VI 1965. godine.”, 1.-3.

pitanja o kojima je bilo riječi. Drugovi koji su sa Vickom vodili razgovore smatraju da se on nalazi u određenoj krizi, te da su taj momenat ocijenile i neke druge snage koje pokušavaju da ga otrgnu od Partije, demorališu i gurnu u bitku sa Partijom.¹⁰⁷ Kroz cijelo vrijeme razgovora on je pokazao želju za suradnjom. Drugovi su istakli, da ima puno indicija koje upućuju na zaključak, da na njega vrši određeni pritisak njegova vlastita familija, a onda i oni koji su vezani s njom. Zbog toga je neophodno da naš odnos prema njemu bude takav, da ga se ne gura od nas nego obrnuto, da ga se što je moguće više veže za nas i naše akcije. To je naročito važno zbog drugova koji se danas češće s njim kreću bilo u Beogradu, bilo u Dalmaciji. Neke od njih bilo bi možda dobro i posebno obavijestiti i upoznati ih sa stavom Izvršnog komiteta i razgovorima koji su sa Vickom vođeni. Potrebno ga je uključiti negdje gdje će aktivno raditi. Mora se računati i sa time, da će ove druge snage koje zapravo i stoje iza njegove diskusije i ubuduće vršiti jak pritisak na njega, pa mu se u tom pravcu treba pomoći i kao komunisti i kao rukovodiocu.¹⁰⁸

Izjava Vicka Krstulovića kojom pojašnjava stavove iznesene na Kongresu pročitana je i na sjednici IK CK SKH.¹⁰⁹ Izjava se sastoji od četiri cjeline. U prvoj Krstulović pojašnjava stavove izrečene o jadranskoj orijentaciji, u drugoj o pitanju i ulozi inteligencije, u trećoj o pojmu “đilasovština”, a u četvrtoj pojašnjava kako su njegove riječi o Bakariću pogrešno shvaćene jer ih on nije iznio u težnji da ga podcijeni, “već sa primjedbom i željom da bude još konkretniji i određeniji u definiranju odgovornosti za zajedničke slabosti i propuste u centru”.¹¹⁰ Krstulović je na kraju izjave naglasio da podržava Bakarićeve stavove o pitanjima privrednog i kulturnog života koje je ovaj iznio u predkongresnim pripremama i izlaganjima.¹¹¹ IK CK SKH prihvatio je izvještaj komisije i dopunsku izjavu Vicka Krstulovića, “jer po mišljenju IK CK SKH obavljene razgovor i dopunska izjava pokazuju da drug Vicko Krstulović podržava generalnu liniju SK i daje podršku politici SK u pitanjima koja su razmatrana”.¹¹² IK CK SKH ovime je povukao negativnu ocjenu Vicka Krstulovića koju mu je dao nakon Kongresa.

Ipak, posljedice istupanja na Petom kongresu SKH, unatoč službenom povlačenju negativne ocjene, vidjet će se nakon dvije godine, kada je u praksi realizirana ideja iznesena na sjednici IK CK SKH od 29. lipnja 1965. da se Krstulovića “uključiti negdje gdje će aktivno raditi”. Taj “aktivni rad” bilo je postavljanje Krstulovića na funkciju člana Savjeta Federacije 1967. To je bila funkcija koja nije imala gotovo nikakav stvarni značaj i na taj su položaj stavljani oni koji su završili svoju političku karijeru.¹¹³ Iste godine Krstulović odbija kandidaturu

¹⁰⁷ Najvjerojatnije se misli na krug oko Gaje Petrovića i časopisa *Praxis*.

¹⁰⁸ HDA, 1220, fond CK SKH, Zapisnici IK CK SKH, Zapisnik sjednice Izvršnog komiteta, 1.-3.

¹⁰⁹ HDA, 1220, fond CK SKH, Zapisnici IK CK SKH, “Izjava Vicka Krstulovića, 29. VI 1965. godine”, 1.-4.

¹¹⁰ Isto, 3.

¹¹¹ Isto, 4.

¹¹² HDA, 1220, fond CK SKH, Zapisnici IK CK SKH, Zapisnik sjednice Izvršnog komiteta, list bez oznake stranice.

¹¹³ D. STUPARIĆ, *n. dj.* 26.

za Sabor i Saveznu skupštinu jer drži da je tu mjesto mladima, što je bilo u skladu sa stavom o pomlađivanju rukovodstava što ga je nominalno definirala službena politika nakon Osmog kongresa SKJ 1964. Također, sam Krstulović tvrdio je da je, od spomenutog Kongresa, po partijskoj liniji praktički izoliran, da nije uspio skinuti sumnju u svoje političko djelovanje te da mu se zbog toga i obitelj našla u nemilosti moćnika, što je na kraju završilo i tragičnom smrću njegova sina Maksima.¹¹⁴ Godinama poslije spekuliralo se i o navodnim Krstulovićevim vezama s Aleksandrom Rankovićem, ali su se ti navodi pokazali neutemeljenim,¹¹⁵ ali i nelogičnim jer Krstulović nikad nije simpatizirao Rankovića, nego je, naprotiv, i s njim dolazio u konfliktne situacije.¹¹⁶

Medijska blokada Vicka Krstulovića

I u narednim godinama Krstulović će osjećati značajne posljedice svoga istupanja i kritike Bakarića. Osim što je bio političar, Krstulovića možemo smatrati i publicistom jer je u vrijeme svoga života pisao i objavio brojne tekstove, najviše iz područja pomorstva,¹¹⁷ ali i brojne tekstove koji su se ticali ratne tematike, pogotovo dalmatinskog doprinosa NOB-u. Ta njegova publicistička djelatnost doživjet će znatan udar uslijed svojevrsne medijske blokade kojoj će biti izložen, pogotovo u sedamdesetim godinama. Krstulović će se suočiti s problemom cenzure već 1967. godine, kada izlazi prvo izdanje njegove knjige *Jadranska orijentacija Socijalističke Jugoslavije*.¹¹⁸ Knjiga je objavljena, ali tek nakon što je cenzurom iz nje izbačeno Krstulovićevo pismo Titu o pruga i razvoju zemlje koje je već spomenuo nekoliko stranica prije u tekstu. Vladislav Brajković, koji je sudjelovao u izdavanju knjige, rekao je da on neće biti potpisan u knjizi ako se u njoj objavi to pismo te je knjiga tako i izašla bez spornog pisma.¹¹⁹

Značajan slučaj provlačit će se u drugoj polovici 70-ih godina. Naime, Krstulović je bio član Izdavačkog vijeća izdavačkog poduzeća “Horizont-Yugoslavia”, osnovanog 1970. u Zagrebu, koje je planiralo tiskati časopis *Bratstvo-jedinstvo – socijalistički patriot*. Časopis je bio zamišljen kao političko-društveni, s orijentacijom suprotnom MASPOK-u, a definirao se kao “glasilo za njegovanje bratstva i jedinstva naših naroda i historijsko-revolucionarnih i NOR-a

¹¹⁴ M. ŠTULA, 24.-26.; Ž. KRUŠELJ, 21.-23.; Maksim je preminuo 1974. u Londonu. Službeno je objavljeno da se ubio sam, ali obitelj Krstulović nikad nije dobila nalaz mrtvozornika niti bilo kakvu drugu dokumentaciju. Okolnosti tog slučaja nikad nisu razjašnjene. Josip MIHALJEVIĆ, “Boro Krstulović: Djedovi sukobi s Brozom i Bakarićem”, *Hrvatska revija*, 10/2010., br.1, 80.-84.

¹¹⁵ M. TRIPALO, 89.; D. BILANDŽIĆ, 454.; vidi i Z. RADELJIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1990.*, 363.

¹¹⁶ Spomenuti incident na Sutjesci, Rankovićeva istraga 1962., Rankovićevo nudenje “kompromitirajućeg” materijala.

¹¹⁷ Brojna izlaganja i članke objavio je u časopisima *Naše more*, *Pomorstvo*, *Jugoslavenski Jadran*, *Mornarički glasnik*, *Pomorski zbornik*, *Matica* itd.

¹¹⁸ V. KRSTULOVIĆ, *Jadranska orijentacija Socijalističke Jugoslavije*, Zagreb 1967.

¹¹⁹ Sporno pismo nalazi se u Istorijskom arhivu Beograda.

tekovina i socijalističkih ostvarenja, antiimperijalističke borbe i ekonomskih, društvenih i kulturnih dostignuća gradova pobratima.”¹²⁰ Izbile su afere u tisku, pogotovo u *Vjesniku*, te se slučaj dugo vremena povlačio medijskim prostorom. Vjerojatno je došlo do partijskog pritiska, a sve je završilo suđenjem Krstuloviću u Zagrebu 1978. i ukidanjem izdavačkog poduzeća “Horizont-Yugoslavija” i zabranom tiskanja nikad izdanog časopisa.¹²¹

Kako su sedamdesete bile nepovoljne godine za Krstulovićeva javna istupanja pokazuje i slučaj iz 1976. Naime, u *Vjesniku* je te godine objavljen intervju s Vladimirom Bakarićem pod naslovom “Dalmacija nam je bila prvi problem”¹²², u kojem je Bakarić tvrdio da je Dalmacija bila glavni problem u dizanju sveopćeg ustanka 1941. Krstulović je reagirao na taj intervju napisavši tekst “1941. – ustanička godina Dalmacije”¹²³ u kojem je odgovorio na Bakarićeve tvrdnje da je Dalmacija bila osnovni problem dizanju ustanka.¹²⁴ Krstulović je, iznoseći brojne argumente¹²⁵ za svoje tvrdnje, demantirao Bakarića i ukazivao na njegovu nedosljednost.¹²⁶ Napisao je i pismo glavnom uredniku *Vjesnika*, u kojem ga moli da objavi spomenuti tekst.¹²⁷ Međutim, od uredništva *Vjesnika* Krstulović nije dobio odgovor pa je nakon mjesec dana ponovno pisao glavnom uredniku Peri Pletikosi s upitom hoće li se njegov tekst objavi-

¹²⁰ Iz pisma izdavačkog poduzeća “Horizont-Yugoslavija” od 15. III. 1975., kojim se građanstvo poziva na pretplatu za glasilo *Bratstvo-jedinstvo - socijalistički patriot*, str. 1. Pismo u autoru posjedu.

¹²¹ IAB, LVK, Slučaj časopisa “Bratstvo-jedinstvo” socijalistički patriot i izdavačkog preduzeća “Horizont-Yugoslavija”, invent. br. 25; Ovaj, za temu marginalizacije Vicka Krstulovića izrazito značajan slučaj nisam uspio potpuno istražiti do mog izlaganja na Međunarodnom znanstvenom skupu “Disidentstvo u suvremenoj povijesti” te stoga na ovome mjestu niti ne mogu ući dublje u problematiku samog slučaja. Mnogobrojni izvori i dokumenti postoje i zasigurno zaslužuju dublju analizu te se nadam da ću ih obraditi u nekom od budućih radova. U ovom članku naveo sam samo neke osnovne informacije.

¹²² “Dalmacija nam je bila prvi problem”, *Vjesnik*, br. 10477, 20. X. 1976., 5.

¹²³ IAB, LVK, Polemike, inv. br. 12., “1941. – ustanička godina naroda Dalmacije” – neobjavljeni tekst iz studenog 1976.

¹²⁴ 1961. “Vojno delo” pripremalo je jubilarni zbornik radova koji je trebao biti posvećen ustanku 1941. godine. Vicko Krstulović je dobio poziv da obradi temu “Ustanak u Dalmaciji”, ali su objavu njegova članka zabranili Vladimir Bakarić i Vladimir Popović. Nakon brojnih telefonskih dogovaranja edicija “Vojnog dela” u povodu dvadesete godišnjice ustanka izašla je bez teksta o Dalmaciji. IAB, LVK, RSKVK, “Odbijen prilog o Dalmaciji za Vojno delo”, 833.-834.; D. STUPARIĆ, 213.; Lj. KLJAKIĆ, “Vodvilj kao tragedija”, 73.

¹²⁵ Valja izdvojiti činjenicu da je Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju, samoinicijativno, bez direktiva s viših partijskih foruma, čak i prije njih uputio proglas čitavom hrvatskom narodu u kojem ga poziva na otpor i borbu protiv ustaških vlasti. Vidi “Proglas Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju od 12. travnja 1941.”, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji: 1941 – 1945.*, knjiga 1, 13.-15.

¹²⁶ U prilog tvrdnjama Vicka Krstulovića ide i tekst Vladimira Bakarića objavljen u *Slobodnoj Dalmaciji* 13. kolovoza 1944. u kojoj naširoko piše o Dalmaciji kao o “stupu oslobodilačke borbe”, koja je “bila u Hrvatskoj na prvom mjestu po masovnim pripremama za oružanu borbu za oslobođenje”, koja je “počela prati ljagu s hrvatskog imena” itd. Vidi V. BAKARIĆ, “Dalmacija – stup oslobodilačke borbe”, *Slobodna Dalmacija*, br. 58., 13. VIII. 1944., 1.

¹²⁷ Pismo Vicka Krstulovića glavnom i odgovornom uredniku *Vjesnika* Peri Pletikosi, 11. 11. 1976. IAB, Legat Vicka Krstulovića, Polemike, inv. br. 12.

ti.¹²⁸ Niti na ovo pismo nije dobio odgovor. Nakon toga Krstulović svoj tekst s popratnim pismom šalje uredništvu *Slobodne Dalmacije* i moli glavnog urednika Marina Kuzmića da se njegov tekst objavi.¹²⁹ Nakon dvadesetak dana od Kuzmića je dobio pismeni odgovor u kojem mu je napisao sljedeće:

“Uvažavajući Vašu želju da se Vaše reagiranje objavi u sredstvima javnog informiranja, smatramo da je samo list u kojem je objavljen napis na koji se osvrćete, mjesto gdje treba da se objavi i Vaš odgovor. S ovakvim stavom našeg lista upoznali smo društveno-političko rukovodstvo Dalmacije koje je u principu protiv da jedan list polemizira s drugim, već da polemike treba da se vodi ondje gdje je i započela. (...) Vjerujem da ćete kao dugogodišnji, istaknuti i iskusni politički radnik to razumjeti i prihvatiti.”¹³⁰

Očito je da je uredništvo prije same odluke s tekstom “upoznalo društveno-političko rukovodstvo” koje je stopiralo objavu Krstulovićeva teksta, a misao da je jedino *Vjesnik* pravo mjesto za odgovor uredniku došla je kao prigodna izlika. Krstulović je pokušao još jedanput objaviti tekst u sredstvima javnog informiranja te se obratio uredništvu beogradske *Politike*, ali ni od njih, kao ni od *Vjesnika*, nije dobio nikakav odgovor.¹³¹ Kad ni tu nije uspio, Krstulović je napisao pismo od dvanaest stranica u kojem je naveo ovu medijsku blokadu te argumentirao o brojnim spornim događajima iz povijesti NOB-a u Dalmaciji.¹³² To je pismo poslao Institutu za historiju radničkog pokreta za Dalmaciju, Međuopćinskom odboru Saveza boraca za Dalmaciju i Općinskom odboru Saveza boraca u Splitu. Uz pismo je poslao i sporni tekst, svjestan da on neće uskoro doći do šire javnosti. Ovim pismom Krstulović je želio sačuvati tekst i brojne podatke koje je naveo te ga učiniti dostupnim budućim istraživačima povijesti Dalmacije.

Na kraju ove podteme dužan sam spomenuti još jednu zanimljivost. Nakon objavljivanja spomenute Krstulovićeve knjige *Jadranska orijentacija Socijalističke Jugoslavije*, došlo je do raznih inicijativa da on, kao jedan od prvaka Partije i NOB-a u Dalmaciji, napiše i objavi svoja sjećanja. Nakon nekoliko bezuspješnih pokušaja u sedamdesetima, najbliže realizaciji objave memoara Krstulović je došao tek početkom osamdesetih, kad su njegovi memoari trebali biti objavljeni u izdanju izdavačke kuće “Otokar Keršovani”. Krstulović je, kroz razgovore s filmskim i kazališnim redateljem i književnikom Vojdragom Berčićem, “kazivao” svoja sjećanja u kojima je otvoreno progovorio o svom

¹²⁸ Pismo Vicka Krstulovića glavnom i odgovornom uredniku *Vjesnika* Peri Pletikosi, 14. 12. 1976., na ist. mj.

¹²⁹ Pismo Vicka Krstulovića glavnom i odgovornom uredniku *Slobodne Dalmacije* Marinu Kuzmiću, 14. 1. 1977., na ist. mj.

¹³⁰ Pismo glavnog i odgovornog urednika *Slobodne Dalmacije* Marina Kuzmića upućeno Vicku Krstuloviću, 5. 2. 1977., na ist. mj.

¹³¹ Pismo Vicka Krstulovića direktoru i glavnom i odgovornom uredniku *Politike* Vukoji Bulatoviću; Pismo je bez datacije, ali je napisano vjerojatno isti dan kad i pismo uredništvu *Slobodne Dalmacije*, na ist. mj.

¹³² Pismo Vicka Krstulovića upućeno Institutu za historiju radničkog pokreta za Dalmaciju, Međuopćinskom odboru Saveza boraca za Dalmaciju i Općinskom odboru Saveza boraca u Splitu, 14. 2. 1977., na ist. mj.

životu, ratnom iskustvu, izgradnji nove vlasti nakon 1945., ali i svim sukobima o kojima je bilo riječi u ovome članku. Međutim, uredništvo izdavačke kuće “Otokar Keršovani” smijenjeno je prije realizacije projekta smijenjeno, a Krstulovićevi memoari nisu bili izdani. Drugi pokušaj, krajem osamdesetih, da memoari Vicka Krstulovića ugledaju svjetlo dana, također nije bio uspješan.¹³³ Ovu spoznaju možemo interpretirati na dva načina: kao puku slučajnost ili kao jedan od segmenata medijske blokade Vicka Krstulovića.

Zaključna razmatranja – glavne točke razilaženja Jugoslavenska i jadranska orijentacija i Dalmacija

Druga Jugoslavija ustavno-pravno bila je federacija, zajednica ravnopravnih naroda, ali centralistički društveno-politički sustav i etatiistička ekonomska struktura stvorili su izrazito centraliziranu saveznu državu u kojoj su republički organi bili uglavnom izvršitelji odluka vrha federacije. Takav sustav imao je niz opasnosti za međunacionalne odnose, pa je stabilizacija i budućnost Jugoslavije ovisila o tome hoće li nacionalne državotvorne ideologije oživjeti u svijesti rukovodstva i članstva KPJ i time razbiti monolitnost pokreta. Već u prvim poratnim godinama pojavljivali su se znakovi koji su najavljivali međunacionalne sporove. Npr. Bakarić je 1947. u trenutku dovršene centralizacije već najavljivao da se ondašnji sustav može promijeniti, što znači da se u Hrvatskoj vrlo rano pojavila naznaka buduće borbe za promjene odnosa u federaciji.¹³⁴

Vicko Krstulović bio je svjestan tog problema i opasnosti koji iz njega izviru. Jedini mogući način održanja Jugoslavije Krstulović je vidio u homogenizaciji čitavog stanovništva u smislu doslovnog “bratstva i jedinstva” te u izgradnji jedinstvene države ravnopravnih naroda u kojoj republičke granice ne bi imale gotovo nikakvu ulogu. Stoga, iako je etnički bio Hrvat, u nacionalnom smislu smatrao se Jugoslavenom. U tom smislu treba promatrati i njegove gospodarske koncepte, prvenstveno njegovu jadransku orijentaciju i prometnu politiku. Smisao njegova jadranskog koncepta nije bio isključivo dalmatinski, odnosno lokalpatriotski, kako su mu prebacivali brojni partijski kolege, nego upravo u omogućavanju privrednog opstanka i razvoja cjelokupne Jugoslavije. Ivo Perić napisao je nekoliko dana nakon smrti Vicka Krstulovića o njegovoj jadranskoj orijentaciji: “ (...) nije dovoljno samo ukazati da je on zastupao spomenutu tezu nego da se ona pokazala utemeljenom i opravdanom. Pomorska orijentacija počinje se sve više uvažavati i unositi u ukupnu razvojnu politiku naše zemlje, iako još uvijek nedovoljno.”¹³⁵

Jedna od pojava kojom je Krstulović bio razočaran bio je odnos komunističkog vodstva prema Dalmaciji i Dalmatincima. U svojim intervjuima i

¹³³ O tome pogledati: “Riječi koje su ostale u gluhom vremenu”, 21.-22.

¹³⁴ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 281.-283.

¹³⁵ Ivan PERIĆ, “Trajni pečat druga Vicka”, *Nedjeljna Dalmacija*, br. 909, 2. X. 1988., 3.

sjećanjima to je često isticao, a najočitiije se to vidi u njegovim dnevnim zapisima. Već sam spominjao da je Krstulović često bio napadan i etiketiran kao lokalpatriot. Međutim, sagledavajući njegove brojne istupe, intervjue, kao i osobne zapise, jasno je da takva simplificirana klasifikacija Krstulovića nije održiva. Krstuloviću je zaista bilo stalo do Dalmacije, ali je na njen položaj gledao realno, ne želeći Dalmaciju promovirati nauštrb drugih krajeva. Također, njegova stalna “borba” za priznanje dalmatinskih zasluga u NOB-u uvjetovana je njegovim mišljenjem da dalmatinski doprinos nije bio realno vrednovan te da je iz toga proizlazila znatna politička šteta. Dalmatinski prilog NOB-u i revoluciji Krstulović je promatrao na liniji jugoslavenskog patriotizma, a ne kao naglašavanje i veličanje hrvatskih zasluga ili pak kao uklapanje u unitaristički koncept u kojem bi se izgubio hrvatski identitet.¹³⁶

“Crveno plemstvo” i kult личности

Komunisti su vjerovali da “znanstveni socijalizam” osigurava takav društveni razvoj u kojem je nemoguće stvaranje novog vladajućeg sloja ili klase nad radničkom klasom. Povijest je demantirala to ideološko uvjerenje. Vrh Partije bio je jedini kreator društvenoga poretka i praktične politike. Svoje je spoznaje prenosio na mase sustavnim ideološkim obrazovanjem, što je vodilo dogmatiziranju i sprečavanju stvaralačkog mišljenja i razvoja. Bitna posljedica svake jednostranačke vlasti, pa tako i komunističke, jest ta da se početna etatička struktura učvrstila (okamenila) i prestala biti nosilac trajnih promjena u društvu. KPJ nije bio svjestan tog problema, odnosno tih tendencija preobražaja revolucionara u birokratski sloj vlastodržaca.¹³⁷ Rukovodeći sloj nastao u ratu postupno se odavao zadovoljstvu vladanja nad ljudima i stvarima, podlijegao privilegijama, a također iz sebe potiskivao revolucionarni idealizam i “klasnu” svijest o služenju narodu. Nesvjesni društvenih zakonitosti, komunisti su podlijegali procesu pretvaranja revolucionara u birokrate i vlastodršce, zavaravajući se kako ih “teorija” spašava od takva propadanja.¹³⁸ Jasnu ilustraciju tog procesa uočio je Dušan Bilandžić:

“Društvene deformacije koje je rađao birokratski centralizam nisu pogadale samo ‘običnog’ čovjeka. Pogadale su i vodeće društvene snage, posebno one što su izrasle u oružanoj revoluciji koja ih je izgradila kao samoinicijativne ličnosti. Zato bi pobjeda birokratskih odnosa bila nemoguća bez borbe protiv slobodnog partizanskog duha i poraza njegovih nosilaca, dakle bez žrtvovanja jednoga dijela onoga rukovodećeg sastava koji se rodio u revoluciji.”¹³⁹

Upravo kroz ovu tvrdnju možemo promatrati slučaj Vicka Krstulovića koji je i same razloge svoga pada vidio u svojevrsnoj deformaciji revolucije kad su pojedinci počeli sami sebi graditi spomenike, brinuti o svojim foteljama i

¹³⁶ S. LORGER, “Htjeli su nas ocrniti”, 4.

¹³⁷ D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 281.-283.

¹³⁸ *Isto*, 288.

¹³⁹ *Isto*, 289.

vlasti, nemilosrdno uništavajući ljudske ideale i vrijednosti. Vječno uvjeren u ideale Partije, Krstulović je smatrao i upozoravao da Partija gubi ugled zbog toga što se iza njezina imena i autoriteta skrivaju loši rukovodioci. Krstulović je bio protiv toga da se živim rukovodiocima stavljaju slike po muzejima, daju imena tvrtkama, ulicama, jer je smatrao da dok je čovjek živ, uvijek ima mogućnost da se promijeni na loše. Pred kraj života Krstulović je bio jako ogorčen i razočaran svojim bivšim kolegama, a jedna od glavnih zamjerki bila je da “nisu uspostavili kult rada, nego kult ličnosti”, a to se najvjerojatnije odnosilo na Josipa Broza Tita.

Zaključak

Ovim radom pokušao sam pokazati zbog čega se Vicko Krstulović razilazio sa svojim partijskim kolegama, zbog čega je s njima dolazio u sukobe te zbog čega je na kraju bio i marginaliziran. U brojnim aspektima svoga djelovanja bio je jedinstven u vrhu Komunističke partije. Kao jedan od najstarijih partijskih kadrova, ali i kao jedan od najvećih ratnih vođa, iskazivanje svojih stavova, prijedloga i kritika smatrao je svojom osnovnom partijskom dužnošću. Iskazujući u svome djelovanju visok stupanj samostalnosti, dolazi u sukobe s Hebrangom, Rankovićem, Bakarićem, te čak u pitanje dovodi i neke odluke neprikosnovenog Josipa Broza Tita. Ipak, ni takvi događaji nisu doveli do toga da Krstulović prestane biti čovjek Partije. Nije postao disident čak niti nakon osude njegova kongresnog istupanja 1965., kada je otvoreno kritizirao politiku vrha Partije. Krstulović neće biti izbačen iz Partije, ali nakon tog istupa njegova politička karijera bit će praktički završena.

SUMMARY

DIVISIONS IN THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF YUGOSLAVIA (SKJ) – THE MARGINALIZATION OF VICKO KRSTULOVIĆ

On the basis of existing literature and previously unknown source material, this article examines the work of politician Vicko Krstulović. Born in Split in 1905, he died there in 1988. His life followed an interesting path; from a worker in a rock quarry he reached the highest positions in government and the Communist Party. However, his activities from the late 1960s until his death are not well known, especially in the historiography. During this period an number of important historical-political changes took place, but through all of these events Krstulović, a man with the longest record of service in the Communist Party of Croatia, was not mentioned. Differences of opinion with Vladimir Bakarić, as well as other highly positioned members of the Communist Party, led to Krstulović's marginalization. Especially after his declaration at the Fifth Party Congress of the Communist Party of Croatia in 1965, he was discreetly removed from significant roles in government. This author also analyzes Krstulović's earlier conflicts with the Communist Parties of Croatia and Yugoslavia and points out certain unresolved issues.

Key words: Vicko Krstulović, Yugoslavia, KPJ/SKH, conflicts, marginalization